96

БЕРРИГА НИЗ — БІАЬСТАН БАЛХАШ ТОЛАМЕ ЧАКХДАХАРА!

МАШАРИ ПРОГРЕССИ БАХЬАНЦЕ!

ВОСХОД

12 АПРЕЛЬ—КОСМОНАВТИКА ДИ

Цунна хетаяь я шоллагIча оагIо тIа кепа теха «Вселении йовзаш воагIа саг» яха статья.

МАССА А МЕХКАШКАРА ПРОЛЕТАРЕШ, ВІАШАГІКХЕТА!

СЕРДАЛО

(«Свет»)

Советски Союза Коммунистически парте Нохч-ГІалгІай обкома, Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Советен Министрий Советен орган.
Орган Чечено-Ингушского обкома Коммунистической партии Советского Союза, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской АССР.

АРАДУВЛ 1923 ШЕРА ДЕНЗ

№ 43 (4056). | ШОАТТА, 10 апрель 1965 шу. | Мах 2 кеп.

ШЕРАГІА ЙОАРЖАЕ

МАЙНА ХЬАЛХАРА ЯХЬ

Гаргакхоачаш латт бІаьстан цІей — ЦхьоалагІа май. Белггала шин тайпара бІаьсти я укх шерара яр. Советски Союза Коммунистически парте Центральни Комитета Пленума решенеша айдаьд советски наьха творчески хьинар.

Ди тIехьа шерагIа яржаш латт Нохч - ГІалгІайчен промышленноста, юртбоахама къахьегамхошта юкъе социалистически яхь. Из дІайолаьй «Грознефта» объединене ремонтно - механически завода болхлоша, инженераша, техникаша, гІулакхерча наха.

Семилетка ханал хьалха кхоачашъеча дизза дакъа лаца гІерташ йолча завода коллективо дош деннад биъ бетта план тІеххкоачашъе, планал совгІа итташ эзараш сома маьха продукци арахеца, сменни нормаш кхоачаш ца еш цхьаккха саг ца хилийта, шефство лелаеча «Джалка» совхоза доккха новкъостал де.

Из башха-дика гІулакх дІадоладьраша ЦхьоалагІча мая сийна яхь шерагІа йоаржаяра а биъ бетта производственни заданеш толаме кхоачашъяра а тІахьийхаб Нохч - ГІалгІайчен промышленноста болхлой, юрта боахама къахьегамхой.

Грозненски ремонтно - механически завода коллективо дІадоладаь гІулакх могадаьд КПСС Нохч-ГІалгІай обкома бюрос. Цунца цхьана парте обкома бюрос парте горкомаш, райкомаш, юкхьанцара партийни организацеш декхарийла яьй из патриотически гІулакх хьаллаца а доаржаде а.

Цудухьа хІанз Майна хьалхара яхь шерра яржаш латтача хана промышленноста, юртбоахама къахьегамхой деррига хьинар тІадерзаде деза КПСС ЦК Пленума решенеш кхоачашъяра, семилетка тІеххьарча шера планаши социалистически декхараши кхоачашдара, технико - экономически хьокхамаш лакхдара, толашагІа йола продукци мара ара ца хецара, цунга дІадодар лохдара.

Укх шера хьалхарча квартале дог гІоздоахаш толамаш даьхад республика мехкдаьттахоша. 30-ча марта денз шоллагІча квартала чотах мехкдаьтта доаккхаш ба «Грознефта» промысловикаш. «Іаьржа дошув» даккхарга дІабода мах лохбара чотах дуккха ахча ходаьд цар. Иштта дика къахьегаш дезача цІейна накъа боагІа нефтехимикаш, гІишлошъераш, металлисташ. 1965 шера валови продукци арахецара цхьоалагІча квартала план 102,2 процент кхоачашъяьй республика промышленносто. Соахка цу хана хиначул 10,9 процент лакхбеннаб промышленни производства боарам. Къаьстта сиха дегІаух мехкдаьтта даккхилга, химически промышленность. КІезигагІа хулаш латт производственни планаш кхоачаш ца ю, тІехьаюса предприятеш.

Бакъда, уж хІанз а йолаш я. Укх шера хьалхарча квартале цар пачхьалкхенна дІа ца луш йисар 869 эзар сома маьха продукци я. ТІехьаюс Карабулакски газобензиновии Новогрозненски мехкдаьтта чакхдоахен заводаш, № 4 йола горбыткомбинат, «Электроинструмент» яха завод, кхыйола предприятеш.

Цудухьа укх шера хьалхарча квартала план кхоачаш ца яьча предприятей кулгалхой, юкхьанцара партийни организацеш, инженерно - технически болхлой, еррига коллективаш оарцагІйовла еза ерригача торонех пайда эцара, дукхагІа а дарегІа а йола продукци арахецара, планаш кхоачашъяра.

Семилетка тІеххьарча шера гІадвугаш болх беш ба республика хьайбаш лелабераш а. Пачхьалкхенга дулх, шура, фуаш дохкара квартала план тІеххкоачашъяьй дуккхача колхозийи совхозийи фермаша. ХІаьта хьайбай продукташ йохкара планаш тІеххкоачашъяьй Грозненски, Наьсарен, Ачхой-Мартана, Сунженски, Урус-Мартана, кхыча районий боахамаша. Уж цхьадола толамаш даьхадале а, хІанзчул тІехьагІа де дезараш а кІезига дац. Укх тІеххьарча шерашка наьха санна лохъеннай доахана продуктивность, боахамашта доккхий зенаш хул жа, хьакхарч, Іаьсий, коа тІара оалхазараш, доахан доврах, уж Іахара дисар бахьан долаш. Хьайбай боахам дІахо а дегІабоалабара, из рентабельни хилийтара дукха балхаш де дезаш ба Наьсарен, МалгІабика, кхыча районий боахамий фермай болхлой.

ЦхьоалагІча Майна хьалхара социалистически яхь шерагІа йоаржаеча хана динза дисараш белгалдаха, уж кхоачашдара керда торонаш лаха а царех бизза пайда эца а беза Нохч-ГІалгІайчен министерствай, ведомствай, производственни объединенейи отраслеви управленейи, промышленни предприятей, транспорта, гІишлоний, юртбоахама органий кулгалхоша, специалисташа, берригача къахьегамхоша.

Къаьстта теркам тІабахийта беза арахецача продукце дикал лакхъяра, цунга дІадодар махулла лохдара, керда методаши прпемаши балха юкъеяхьара, хьалха латтарийи производства новаторийи опыт шерагІа йоаржаяра. Цудухьа социалистически яхь формально, компанейски а ца лелаеш творчески лелаяра цахаддаш йоакхо еза партийни, профсоюзни, комсомольски организацеша.

ХІара предприяте, колхозе, совхозе массанена бовзаш хила беза социалистически яхье дикагІа къахьегараш, царца нийслуш болх бе беза кхычар. Цу гІулакха шерра пайда эца беза пенгазетех, «къахьегама листокех», хьокхамий доскаех, агитаторий беседаех. Цунца цхьана белгалбаха беза къахьегама дисциплина телхаераш, дог ца лазаш болх бераш, производственни нормаш кхоачаш ца ераш, во продукци арахецараш.

БІаьсти къаьстта лоархІаме ха я юртбоахама къахьегамхошта. БІаьстан балхаш денна дукхагІа хулаш латт вайцига. Парте райкомаша, юртбоахама районий производственни управленей специалисташа, боахамий кулгалхоша, юкхьанцарча партийни организацеша кхачкара балхаш сиха а дика а чакхдахара, ялаташ хьувкъадара оарцагІбаха беза беррига механизатораш. ШерагІа йоаржае еза царна юкъе яхь. Массанахьа а хьалхарча мугІарашка хила декхарийла ба коммунисташи комсомольцаши.

Ди тІехьа шерлуш латт ЦхьоалагІча мая сийна социалистически яхье баьннарий мугІараш, ди тІехьа дукхагІа хул царна карагІдувлараш. Кхы хьинар лаьгІ ца деш планаши шоай социалистически декхараши толаме кхоачашдар — хІара коллектива декхар да.

Республика кхашка

«ИНГУШСКИЙ» СОВХОЗЕ УКХ ДЕНОШКА

Бехктокхаме декхараш да «Ингушский» совхоза къахьегамхошта хьалхашка латтараш.

Духхьала цхьан хьажкІаша дІалоацаргда укхаза 4100 гектар лаьтта. 400 гектара тІа дІае лаьрхІай шекара свекла.

Совхоз Іойиллачахь эггара хьалха укх шера 30 гектара тІа дІале лерхІ укхаза дуга, 200 гектара тІа борц. Цу культураша боккха пайда лургба.

Гурахьа дІадийнача ялаташа баьццара ерзаьй аренаш. Хоза хьалтІадоагІа уж. Уж дІадийнача лаьтта подкормка еш удобренеш а тувс укхаза.

...ТІехьашка доаллача корах арахьежача хІама бІаргагац. Дом эккхийта йода тха «Газ-69». Сийрда хьеж малх. Ловсара дахад лаьтта. Нагахьа санна укх деношка йоачан хиннаецаре дикка аттача даргдар совхозера бІаьстан балхаш.

ХІанз низ тІабахийта беза.

ХІанзчул тІехьагІа 2000 гектар совгІа лаьтта аха деза совхозо.

— ХІама дергдац, — йоах тхона уллув вагІача совхоза партбюро секретара нов. Гетагажева. Тха механизатораш халонех къахкац.

Уж дешаш бакъдеш санна шоаех бІубенна лехк нов. Белхароева кулгалдеча бригадерча Боков Мовладеи Мержоев Махьмадеи трактораш. Юкъера го ба цар боаккхар. Смении хьокхамаш — 10—11 гектар — шин нормал дукхагІа.

— Дукха лаьтта дац тха аханза дисар, — йоах бригадира Белхароев Идриса, тракторашa тІехьадутача Іаьржача мулашта бІара а хьежаш. 4 агрегато дени буси 50—60 гектар оах.

Цу цифрага хьежача ховргда механизаторашa мел хьинаре болх бу. Хам бу цар хІара минута, сахьата.

Малав шун бригаде хьалха латтар, хьокхам телар?

Хьажа тІа маьлха духьала кулг а дилла малхбоаленгахьа дІахьежар бригадир. ТІехьа дискаш а текхаеш дІайода трактор бІаргаяйра тхона, мело хьекхача михо эга а еш цІе байракхилг ягІар цу тІа.

— Из ва, — аьлар Идриса, — тха коллектива юкъе хьалха латтар. Сатем боацаш саг ва из. Шийсменах вІалла по салоІаш дайнадац сона. Хьинар долаш зІамига саг ва...

Бакълув бригадир. Шийтракторах бизза пайда эц цо. Нормах 29 мара йоацача балха дийнахьа 56 гектара тІа дисковани е атта дац.

Бригадир ше а ва дика организатор. Массахана тракторашa болх беча хул из, тІахьожам лоаттабу, кагийча наха хьехам тел, дог айду.

Аьхача лаьтта кІоаргал дусташ воалл из.

Цхьа повар мара яц вай ювнача бригада культстане, Берригаш а кхай тІа ба. Сихбенна ялаташ дІаде лаьтта кийчдеш боахк механизатораш. Цудухьа из коллектив ерригача совхозе хьалха латт укх деношка.

Лоаллаха уллача 4-ча бригаде фул хьаж вай?

Культстан. Дукха трактораш латт коа. Укхазара гІулакхаш дог гІоздоаккхаш дацар.

Трактористa Коригов Ахьмада «Беларусь» кІеззига чархаш лаьттах Іочу а яха латт. Бутт бала боал ремонтера араяьлчахьа из меттах ца йоала.

— Передачай коробка ехай, — йоах Ахьмада. Юха вІашагІъяккха еза ер. Къаьна я ер. Болх ца а беш, аланий а доацаш укхаза вагІа сона а сакъердаме яц.

Цхьа оатхал бе а йоаллаш коа гІолла дІа-юха удаш лел бригадир Келигов Махьмад.

— Сихха централььни усадьбе дІа а йиге тоа хІана яйтац оаш ер трактор, дукха ха ма йий укхо пайда ца бу.

— ВІаштІехьдоалий ер деррига а? — кулгаш дІа-юха дохийт цо.

КІеззига дІахо ваьлча — «Беларусь» (№ 62).

— Ер хІана латт?

— Тракторист воацаш.

— ТІаккха дІа латта № 104 йола БДП?

— Тракторист воацаш.

— № 42 йола «Т-50» ехай?

— А. Тракторист хьавенавац.

Укх доагача деношка боахама зе мара пайда ца беш иззал техника латт совхоза кхоалагІча отделене 4-ча бригаде. 800 гектар гурахьа дІадийна ялаташ да укх лоацчача хана макха баккха безаш. ХІанзчул тІехьагІа аха дезаш 200 гектар гаргга лаьтта да... ГаргагІорташ латт керттера культура — хьажкІаш дІае еза денош. ВІалла да мегаргдолаш дац цу бригадера хьалаш.

Совхоза бІаьстан балхаш лерттІа чакхдахара эггара хьалха бехктокхаме ба керттера специалисташ.

М. ЗАНГИЕВ,
тха корр.

РЕПОРТАЖ

ДИКАГІЧАРЕХ ЦАІ

Надтеречни районе дикагІчарех лоархІаш я «Гвардейский» совхоза Хасбулатов Мусас кулгаллу шоллагІча отделене тракторно-полеводчески бригада. Ер кхоалагІа шу да цу бригада лакха хьувкъамаш доаха. Къаьстта тоелар механизаторий коллектив бригадана кулгалде Муса вахийтача денз. Из дика оарцагІваьлар къахьегама дисциплина лакхъяра, коллектива барт чІоагІбара, эшачунца бригада Іалашъяра. Цудухьа лакхъелар механизаторий къахьегама овсарле, коллектива хьалхашка латта декхараш кхоачашдара ше-ше бехктокхаме лархІа ваьлар бригадера хІара болхло.

Цудухьа соахка дика хьокхамаш даха вІаштІехьдаьлар цар. 1184 гектарах хІаране тІара 21,8 центнер кІаи 986 гектарах хІаране тІара 15,4 центнер мукхи, иштта кхыйола культураши чуера цар.

Укх шера дІаюв культураш кхы а дикагІа хьувкъае лерхІ Мусий бригадерча механизаторашa. ХІара гектара тІара — 23—24 центнер кІа, мукх — 18—20 центнер, хьажкІаш — 40—45 центнер яха лерхІ цар.

Цу тайпара лакха хьувкъам баккхара дика лард еллай бригадо. Гурахьа кІа дийнача 1300 гектарах хІаране тІа 2,5 центнер суперфосфат тессай, хІанз самолеташца кхы а цхьацца центнер аммиачни селитра тоссаш латт. БІаьсти йоаллашехьа шин-кхаь дийнахьа макхаш даьхар бригаде дерригача кІина а культураш дІае соахка гурахьа аьхача лаьтта а.

Надтеречни районе эггара хьалха дІадоладир бІаьстан балхаш Хасбулатов Мусий бригадо. Геттара дика цамцадаьккхача лаьтта, агротехнически дикагІча хана дІайийра укхаза горох, кен, горох эяь кен, кхыяраш.

100 гектара тІа ялатийнеи 700 гектара тІа доакъараи лаьрхІа хьажкІаш, 90 гектара тІа сорго, кхыйола культураш дІае лаьтта тоадеш ба хІанз механизатораш. Макха баьккхачул тІехьагІа дисковани яь боалаш латт уж. Юххьанца денз дика къахьегаш ба механизатораш Шаипов Іаьла, Ногамирзаев Жамарза, Эльбукаев Хьамзат, сеяльщикаш Битаев Халил, Межиев Хизир, Денильханов Муна, кхыбараш. Дийнахьа 1,5—2 норма кхоачашъю царех хІаране.

Дукха ха йоаццаш йоккха дега гІоз хилар механизаторашта: коммунистически къахьегама бригада яха сийлен цІи елар цар коллективана, хІаьта бригадира а елар Нохч-ГІалгІай АССР-а заслуженни механизатор яха цІи. Из сийле цІаккха йоаергьяц оаха, йоах механизаторашa.

Ам. ПЛИЕВ,
тха собкорр.

Йоачаш кІезига лаьттай дІадахача Іай. Лаьтта декъа да. Цудухьа ледара дитадац хиш даккхара гІулакх Урус-Мартана района «Горец» яхача совхозе. 7 апрель хьатІакхачале 1500 гектара тІа хий а диллад, ханнахьа тІоадал а дІакъайлай укхаза.

Сурта тІа: (аьрдехьара) ГСЕ управлене инженер нов. В. Шерстобитов «Горец» яхача совхоза кхашка цІенъяь яьннача хиш дехкача сангарашка хьожаш ва.

И. Плиева сурт.

СПЕЦИАЛИЗАЦИ ЯРА КУРС

Тхьамка леладергдолаш специализаци яьй тха боахама. ДІадахача шера 148 гектара тІа дІадийнадар из, хІаьта укх шера 200 гектара тІа дІадуврга.

Шоай торонашка а хьежа хІара гектара тІара 15 центнер декъа тхьамка чуэца, дукхагІдар цхьоалагІча сортах дІачу а денна боахама ахчан йоккха доход е лаьрхІад тха тхьамка леладераша. Лакхерча сортах пачхьалкхенна дІаденнача тхьамкий тоннах 4900 сом лу.

Боахама парникашка Іурра денз сарралца къахьегаш ба итташ кхалнах. 120 парнике дІадийнад «Остролистный - 450» яхача фух дола ги. 80 гектар йолча майдан тІа дІае тоъаргъя из рассада.

Кхозза хьалкхеергья оаха рассада, хІаьта иштта къахьегам вІаштІехьбаккхарах планах болх бе тар а лургда тха тхьамка ледерий.

Тхьамка леладу 8 звено вІашагІъеллай тхаццига, хІаранена дІахьожадаьд 25 гектар лаьтта. Апрель бутт чакхбаллаш дІа а болабаь май бетта чакхбоаккхаргба оаха тхьамка дІадогІара болх, хІаьта цу лоархІамерча ханага хьалхе а кийчлу коллектив. Вокх майдашка тхьамка дІадогІа ха хьатІакхачалехьа минеральни удобренеща подкормка ергья рассадана. Тхьамка плантацеш хургйола деррига лаьтта аьха даьннад, цо тІоадал соцаяра доккха новкъостал а дергда. Дерригача кхай тІа тхьамкана хий дехкара дола харшаш даьхад. Вегетационни ханага хьежжа кхоззадиазза хий дулларгда тхьамкана.

Вайна ховчча тайпара хала болх ба тхьамкийцар бар. Из леладечара дукха балхаш да хІанз а механизаци ца еш. Цхьабакъда, халонех кхераш-м бац тха тхьамка леладераш. Практически дика опыт я цар.

Соахка йоккха новкъарле еш дар тхона сушилкаш ца тоъар. Укх шера из бахьан долаш новкъа хІама хургдац тхона. ЦхьоалагІа июнь тІакхачалехьа 4 сушилка яь яккха лаьрхІад совхоза гІишлонхоша.

КПСС ЦК мартовски Пленума решенеш кхоачаш а еш, производстве доккхий толамаш даха лаьрхІад тха тхьамка леладераша.

С. АХМАДОВ,
Шаьла района «Автуринский» совхоза тхьамка леладеча бригада бригадир.

ДОТТАГІЛЕНИ ВОШАЛЕНИ МАНИФЕСТАЦИ

ВАРШАВА, 8 апрель. ТАСС спецкорр. Г. КИСЕЛЕВЕИ В. КУЗНЕЦОВЕИ хоам бу:

Тахан Варшаверча культуран Іилман Дворецa конгрессаш хулача Зале советско-польски доттагІлен митинг хилар — города къахьегамхой вІашагІкхийтар КПСС ЦК Хьалхара секретарь Л. И. Брежнев керте латтача СССР партийно-правительственни делегацеца.

Зале гулбеннача эзараш болча варшавянаша чІоагІа деттача тІоаращца тІанйцар президиуме гучабаьнна новкъостий Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Ю. В. Андропов, А. А. Громыко, Н. И. Крылов, Т. Я. Киселев, В. И. Дрозденко, А. Б. Аристов, ПОРП ЦК Хьалхара секретарь В. Гомулка, ПНР Пачхаьалкхен Совета Председатель Э. Охаб, ПНР Министрий Совета Председатель Ю. Циранкевич керте латтача Польски ВІашагІкхийтта Болхлой партеи ПНР правительствaн кулгалхой.

Польски бераша зизаш делар советски хьаьшашта а ПОРП-еи ПНР правительствaн кулгалхошта а. СССР-еи ПНР-еи пачхаьалкхений гимнаш лекхар.

ДоттагІала митинг хьайнйлар Эдвард Охаба.

Къамаьлаш дир ПОРП-а ЦК Хьалхарча секретара Владислав Гомулкаси КПСС ЦК Хьалхарча секретара Л. И. Брежневен.

Митинг чакхйоаллаш конгрессий Зале «Интернационала» сийлера йиш лекхар.

«Шленск» яхача польски иллен халхарен ансамбла доккхача концертаца чакхъяьлар митинг.

Договора кулгаш яздаьд

ВАРШАВА, 8 апрель. (ТАСС спец. корр). Советски Социалистически Республикай Союзаи Польски Халкъа Республиканеи юкъе даьча доттагІала, барт-цхьоагІон гІулакхий, вІаши деча новкъостала хьакъехьарча Договора кулгаш яздеш церемони хилар укхаза тахан.

Правительства Зданера Колонни зал. Укхаза Договора кулгаш яздеча церемоне баьхкар Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Ю. В. Андропов, А. А. Громыко, кхыбола советски партийно-правительствении делегаце членаш, В. Гомулко, Э. Охаб, Ю. Циранкевич, ПОРП ЦК Политбюро членаши ЦК секретараши, ПНР Пачхаьалкхен Советен правительствaн членаш.

Шин халкъа, шин мехка доттагІален вошалеи исторически документа кулгаш язду Советски Социалистически Республикай Союза Лакхехьарча Совета Президиумо уполномочит дарах Л. И. Брежнева, А. Н. Косыгина, Польски Халкъа Республика Пачхаьалкхен Совето уполномочит дарах В. Гомулкас, Ю. Циранкевича.

Областной партийни актива собрани

Селхан, Грозне партийни просвещене ЦІагІа областной партийни актива собрани хилар. Цун балхаца дакъа лоацаш бар КПСС райкомийи горкомийи секретараш, юрта боахама районни производственни управленей начальникаш, райисполкомий председателаш, совхозий директораш, колхозий председателаш, «Сельхозтехника» болхлой, юрта боахаме хьалха латтараш, республикански организацей кулгалхой, кхыбараш, верригa а 800 совгІа саг.

«КПСС ЦК мартовски (1965 ш.) Пленума итогаши областной партийни организаце декхараши» яхача дешах доклад йир КПСС Нохч-ГІалгІай обкома хьалхарча секретара нов. **Ф. Е. Титова**.

Доклад йистеьлча пренеех къамаьлаш дир КПСС Грозненски райкома хьалхарча секретара нов. **Сухорукова**, КПСС Грозненски горкома хьалхарча секретара **Беляева**, «Гудермесский» яхача совхоза директора нов. **Белашова**, КПСС Советски райкома секретара нов. **Абдуляева**, «Назрановский» совхоза Аьлти-Юртарча отделене шурий-товарни ферма заведующе нов. **Костоева**, КПСС Сунженски райкома секретара нов. **Варлашкина**, ВЛКСМ обкома секретара нов. **Мадагова**, Ачхой-Мартана района «Лермонтовский» совхоза механизированни бригада бригадира нов. **Гадаева**, юртбоахама продукташ яхареи кийчъяреи министра нов. **Илюхина**, КПСС Урус-Мартана райкома шоллагІча секретара нов. **Матюшкинас**, Наурски районерча Ленина цІерахча колхоза председателa нов. **Лапатина**, республика Госплана председателa нов. **Брыксина**, Надтеречни районерча «Минеральни» яхача совхоза партбюро секретара нов. **Пашаева**, республикански юрта боахама опытни станце директора заместителa нов. **Байбакова**, Шаьла района производственни управлене начальника нов. **Литвинова**.

Актива собране дакъа лоацаш хилар КПСС ЦК РСФСР йолча бюро юртбоахама отдела инспектор нов. **Л. В. Абатурин**.

Партийни актива собране массава раьза а волаш къоабал йир КПСС ЦК Пленума решенеш, хІаьта еррига партийни организаци уж кхоачашъяра тІа а хьийхар.

Дийцача деша хьакъехьара резолюци тІанйцар партийни актива собране.

Собране балхах йола отчет «Сердало» газета аргІанарча номер тІа хургья.

В. И. Ленин ваь 95 шу дизарга

БIаь керда ленински документ

КПСС ЦК-арча марксизма-ленинизма Института Центральни архив хIара шера хьалъюв В. И. Ленина кердача документаша. Ленински литературни ганз тIатIа дукхагIа хул.

В. И. Ленин ваь 94 шу даьннача дийнахьа денз укхаза кхаьчад 1903—1922 шерашка хьахинна дола бIаь гаргга документ, — аьлар ТАСС-а корреспондентага Центральни партийни архиве. Уж документаш гучадаьннад вай мехка, уж кхаьчад доазол дехьара. Цу документех цхьадола дакъа да революци хилалехьарча ханара, хIаьта дукхагIа дараш Сийлахьйоккха Октябрьски социалистически революци котъяьнначул тIехьагIара да. Цар гойт Владимир Ильича баь Iалаьмате боккха а массе оагIорахьара а болх.

КПСС ЦК-арча марксизма-ленинизма Институтал Амстердамерча социальни историе Институтаи юкъе переговораш хиларах 1964 шера кхаьчад 8 ленински документ. Царна юкъе да 1903—1911 шерашка К. Каутскега яздаь письмош. Цхьан письмо тIа Владимир Ильича хоам бу ше «Ди нойе цейт» яхача газета редакцега «ГIа хьалхашка, ши гIа тIехьашка» Роза Люксембурга денна жоп» яха ший статья яхьийтарах. Вокх письмо тIа редакце из статья дIаацар хайта шийга, яхаш дехар ду. ДIахо Владимир Ильича язду, нагахьа санна из дIа ца эцаш юсе, «Социал-демократе организационни хеташ» яхача статья тIара нийса доацараш Германе социал-демократашта дIадовзийтаргдола кхьдола накъаш лахана варгвац, яхаш.

Парижера дайтача письмо тIа В. И. Ленина редакцега лу ший ши статья царех цаI я 1905 — 1907 шерашка Россе хиннача стачкаех йолча статистиках. Цох, Владимир Ильича яхачох, большевикаш «романтизме», «бланкизме» бехке беш болча ликвидаторашта — меньшевикашта дола толашагIа доа жоп а хургдар, немецки социал-демократашта езаш а хургьяр.

В. И. Ленина яь белгалонаш а тIайолаш долча «Историех йола моностически уйла дегIаяра деша» яхача Н. Бельтова (Г. В. Плеханова) книжко боккха никъ баьб Центральни партийни архива хранилищашка ший моттиг хьалацале.

Укх тайпара корадир из хьа. СССР Iилмай Академе археологе Института хIана воккхагIа вола Iилма сотрудник Л. И. Зяблин Берлин йоаккхаш тIема тIа хиннав. ТIемаш дьаьнначул тIехьагIа из юкъе вола эскара дакъа Iеш хиннад хьалхагIа гитлеровски разведчиккий — диверсантий школа чухиннача казармашка. Здане подвалашка хиннад тайп-тайпарча славянски меттала дукха литература. Цунна юкъера корадаьд из книжка Л. П. Зяблина. Цун титульни листа тIа «Вл. Ульянов» яха штамп а польски генеральни штаба печать а я. Иштта йола штампаш латт Владимир Ильича Поронински библиотекера долча книжкаш тIа а. Из библиотека хьахилар В. И. Ленин 1912—1914 шерашка Краковеи Поронинеи волча хана. 1914 шера августе В. И. Ленин лаьцачули из Швейцаре дIавахачули тIехьагIа книжкаш цун квартире дисар, хIаьта 1918 шера буржуазни Польша Iаьдала бе а даха, польски генеральни штабе хиннад уж. Советски правительство тохаяларах дукха йола ленински материалаш хьаккхьчар, цхьабакъда цхьаьраш Польше йисар. Берлинера корадаьча книжка хьахойт ленински книжкай цхьадола дакъа гитлеровцаша Варшавера Германе дIадихьа хилар.

Дукха ха яьккхай Л. П. Зяблина из мах баь варгвоаца реликви лораеш, цул тIехьагIа дIаеннай цо из Ростовски краеведчески музее, цигара кхаьчай из Центральни партийни архиве, иштта хьахийттай из Поронински архиван библиотекай кхыча материалех.

Советски ха эттача хана эггара хьалха хьахиннача ленински документех я Октябрьски революце Центральни паччахьалкхен архиве гучаьнна 1917 шера декабрь бетта эскареи фронташкареи хьал дувцаш Владимир Ильича главковерхаца Н. В. Крыленкоца духхьаларча проводах даьча къамаьла запись.

ЧIоагIа уйла тIаовзаш я В. И. Ленина Мурмански Совдепа председателца Юрьевца 1918 шера марте — июне даьча къамаьлий запись а. 1918 шера март бетта Мурманске кхаьчар английски, французски, американски эскар. Владимир Ильича чIоагIа раьза воацаш дувц моттигерча Совето интервенташца «къамаьл деш баьча бартах». Цу йоазонаш тIа я берригача низацей средствашцеи интервентий эскар Iодоссара дукхьале е аьнна йола ленински указани.

Бердача документех дукхагIдараш къонача Советски Республика халкъа боахама тайп-тайпара дола доакъош юхаметтаоттадареи дегIадоаладареи дешаех лаьца да.

Электростанцеш хьалъяр, къаьстта Кашириски станци хьалъяр даиман дагадаьллад В. И. Ленина. Из хьалъяра эша мухь тIабола вагонаш соцаьча хана Владимир Ильича В. Аванесовга письмо яздаьд, из гIулакх Iалаьмате чехка тахка а техка, цунах дола бакъьлар хьа а дайта, аьнна. ХIаьта ВСНХ-ей паччахьалкхен сооруженей Комитетен цIерах дахьийтача вокх документа тIа по дIадех Кашириски электростанци ханнахьа хьалъяь йоалилга Iаландергдола дешаш РКП(б) ЦК-а дувцар.

Мехка массе а миIингера В. И. Ленинга хоам бора даа хIама ца тоъаш хиларах, моцалах. Цу письмош тIеи телеграммаш тIеи Владимир Ильича увттаьча резолюцеша тешал ду из чIоагIа къахьегамхой йоакхо еш хилара, даа хIама доацаш эттача цу эггара а халагIча хьалашка могаш дола новкъостал де гIерташ из хилара. Пхе дени пхе буси доагIача дуачa хIаман метта цхьан дени цхьан буси доагIар мара кхачац мехкдаьтта чудотташ долча кемаш тIарча морякашка, яхаш яздора В. И. Ленинга Бакура. ТIаккха Владимир Ильича дIадех царна мамогта новкъостал делга. ХIаьта ялат долча районашка ух цуп кулг тIадола телеграммаш, ялат чудола эшелонаш моцал йолча районашка дIайохьийтилга дIадехаш.

Москве йолча халкъа боахама Центральни паччахьалкхен архиве корадаьд В. И. Ленина записка ше мадарра — «Бераш лорадара йолча Советага е вагон дIакхачийтар дех аз. СНК Пред. В. Ульянов», аьнна да из. Иштта яздаьд Владимир Ильича Самарера енача телеграммана жоп луш цун распоряженех хургйолаш цхьа вагон ялат дахьийтарах. ХьалхагIа из документ копех мара дацар, цунах арадаьккхар из XXXV ленински сборника тIа.

В. И. Ленина дукха а белгалдаьхад дикагIа йолча техника кIийлен тIа мара коммунистически общество хьае йиш ца хилар. Ховш ма дий, Iилмана-техникана гучадаьннарий по мел лоархIам беш хиннаб, изобретателий цо мел терко еш хиннай.

Изобретенеех йолча массе заявленега хьежад, массанега хьожаргдолаш да, малагIа изобретенеш лаьрхIай мегаргйолаш, малагIаш дIачуеннай промышленносте, изобретателий заявкашка хьажара порядок а ханаш а малагIаш я хойташ хоамбе шийна аьнна хабар даьд Владимир Ильича 1920 шера 13 ноябре.

ХIанзалца шоаш лорадеш лелаьдаь ленински документаш Центральни партийни архиве хьачуленнад цхьаболча новкъосташа. Царех ба Ф. М. Неусыпов, В. Н. Колокуцкий, М. С. Рудоминер, И. М. Тихменев, кхыбараш.

Цхьадола керда ленински документаш В. И. Ленина Сочиненей 5-ча бIарччача гуллама тIехьарча томаш тIа арадоахаргда.

(ТАСС).

ПОЛЬСКИ ХАЛКЪА РЕСПУБЛИКА. 1914 шера август бутт болалуш Новы-Тарг яхача (цу хана Австре лоархIаш хиннача) городе даьча харц оакхалах австрийски полице набахта веллар В. И. Ленин.

ХIанз В. И. Ленин чуваьллача камерах музей хиннай.

СУРТА ТIА: камера че.

ЦАФ—ТАСС сурт.

КЕРДАДАРАШ—ПРОИЗВОДСТВАНА ЮКЪЕ

Кердача технологе планах Грозненски нефтемаслозавода 1964 шера балха юкъейнхьар, цхьадале, производственни хьокхамаш тоаде а шозлагIа-дале, укх гаргтарча шерашка предприяти дегIайоагIаргйола перспективаш кийчъе а йиш хулийташ йола массехк йоккха технически мероприяти.

ХьалхагIа цхьан сменах ши саг хулар фо чуувзача компрессорнега хьожаш. ГIулакх деш йолча персонало, машиналта эксплуатаци технически нийса ярга хьажарал совгIа, нийсдора установкашка дIачутела фо, хIаьта совнагIа дола фо дIаара ухийтар.

ХIанз автоматически нийсдеш да из, белгала аьлча нагахьа санна фо дукха хуле болх беш йолча компрессорех цаI автоматически соц, хIаьта болх беш йолча вокх компрессораша мел эш фо Iалашду. Нагахьа санна системера фон низ белгаларча минимумага кхоачаш лох а беле, фо геттара дукха йиша моттиг нийсъелча, автоматически юха а болх бе йоалалу резервни компрессор, цу тайппара, юха а кхоачамбу тоIадаьча феца.

Фо чуувзача компрессорнена автоматизаци яро йиш хилийтар компрессорий электромоторашка дIайода электроэнерги, уж аьсса а кхестийтар духьа, кIезигъе. ХIаьта иштта шозза кIезигъелар гIулакх деш йола персонал, вешта аьлча хьалхагIа сменах 2 саг хила везаш хиннача метте, хIанз 1 саго бу из болх.

Из мероприяти нефтемаслозавода КИП цеха низаща кхоачашъеш яр ВНИИКА нефтегаза Грозненски филиало технически новкъостал а деш.

ВНИИКА нефтегаза новкъосталца цу тайпара автоматизаци яц парафинови цеха установкаш шелдаьча хица Iалашъеш йолча хьувзадеш хий юхатIакъувлача насосена.

Укхаза тоIадаь фо санна, хьувзаш юхатIауха хий мел эш хов низаца хий леладеча заводской коллектор чу хий чуухийта резервни насос автоматически соцаярцеи болх бе йоалалийтарцеи нийсъеш йолча чу гIолла хий лелача сетерча хин низага хьежача. Мероприяти чакхъяьккха а парафинови цеха хьалхарча аргIанна тохкам беш а я.

Ер шу чакхдоаллаш мероприяти чакхйоаккхаргъя шоллагIча аргIанна а, хIаьта цу тайпара, бокъонца автоматически болх беш хургъя хьувзаеш хий юха тIакъувла ерригa насосаш. Цу мероприяте а иштта электроэнерги кхою, хIаьта дIахо йодача хана йиш хулийтаргъя насосне гIулакх деш йола персонал кIезигъе.

Союзе эггара хьалха иштта хул хьажа болх бе йолаллийтай Iалаьмате чIоагIа зем боаккхаш нийсача методикаца лаборанта балха ха дикка кхоеш хиларца цхьана парафинах мел даьтта доал ховш йола автоматически лабораторни прибор.

Керда метод дукхха аттагIен нийсагIен, хIаьта чулоацам укх тайпара болаш а я:

Лоалаяьча парафина проба цилиндра чу йотт, гIаьххьача температурага кхаьчача хана кердача прибора чу оттаю, хIаьта цига инфра цIеча сердалон зIанараш тIаерзаю цунна хьаккхьчача спектра результаташца а хьалхагIе а кийчъяьча шкалага а хьежаш къоастаду даьтта мел доалл. Из къоастадара 5—10 минут ха эш. Товарни парафина анализ е йиш хургйолаш ГОСТ оттаьяц прибора хIанз а, хIана аьлча хIана тохкамбеши даьтта хьакъоастадара режим нийсъяра юкъеяьккхан мара яц из.

Цхьабакъда, цо хIанале а йиш хулийт установкашкара режим хан-ханнахьа хувца, цунца технико-экономически хьокхамаш лакх а деш, хIаьта иштта лаборантий болх а мукъа боаккх.

Прибор хьаьяр мехкдаьттаи мехкдаьтта химически промышленносте автоматизаци еча Московски института Ленинградски филиал я.

ХIанз (1965 шу доладелча денз) СКБ АНН цу филиало кийчъеш я балха принцип иззаморг йолаш, цхьабакъда, установкашка коачача парафинаца ароматически углеводородаш мел йоахк къоастаде лаьрхIа йола керда прибораш а хьаухача парафинаца даьттеи ароматикеи мел йоалл къоастаде лаьрхIа йола автоматически прибораш а. Из болх 2—3 шера лаьрхIа а СКБ филиало тха заводаца деча договорех чакхбоахаш а ба. Уж прибораш производствана юкъейоаларо парафин яккхарах боала пайда кхы а дукхагIа лакх а бергба, Iилма-тохкама балхаш чакхдаха хьожабе йиш хургйолаш лаборантий йоккха группа балхах мукъа а йоалийтаргъя.

Грозненски мехкдаьттаи Грозненски мехкдаьтта Iилма-тохкамеи институтий лабораторешца цхьана нефтемаслозавода лаборатора боккха болх чакхбаьккхар маслоблока установкай аппаратуреи оборудованни юаялара бахьанаш гучадоахаши дIадоахаши.

Даьтташ селективни цIендара установка аппаратуреи оборудовании 1963 шера сов чIоагIа юалар бахьан долаш даьтташ дахара план кхоачашъянзар заводо.

1964 шера цу лакхе йийцача организацеша цхьана отта а яь, технически мероприятеш чакхъяхар бахьан долаш цIендаь дIадаьккхар аппаратуреи оборудовании гоалулга, хIаьта 1964 шера даьтташ хьадара производственни план маслоблока установко дикка тIехкхоачаш а йир.

Керттера мероприятеш ераш я: Маслозавода бедал — юххьанцара мазут телаш йолча Волгоградски мехкдаьтта чакхдоахача заводе вIаштIехьъяьккхар юххьанцара мазут даккхара мехкдаьтта кийчдареи чакхдаккхареи процесс.

Грозненски нефтемаслозаводе экстрактни раствор лелара схема хийца а хийца, отгонни колонашка хин Iы чуяхийтай, хIаьта цо Iалашдаьд регенерационни отделене аппаратура чура уж юаш йола продукташ цIеньяь арайоахилга.

ГНМЗ опытно-промышленни установке Союзе эггара хьалха кердача процессах дукха промышленни опыташ яьй — бухе йисача мехкдаьтта бедала тоIаяь йоахкача газий новкъосталца деасфальтизаци яьй.

Коача пропан юкъе а кхувлаш деасфальтизаци еш йола хIанзара процессаш шоай кхоачамбоацараш долаш я. хIана аьлча цу гIулакха йоккха аппаратура эш деасфальтизаце процессана шийна санна, иштта растворех пропана регенераци яра а.

Газа хьисапера пропан юкъейоалаеш йола из процесс дукха а дикагIа я деасфальтизаци яра коачача процессал, белгала аьлча, цо йиш хулийт пайданерча продукта массехк фракци яккха, процесс атта нийслуш а пайданера продукташ дукхагIа йоахаш а я.

Уж балхаш укх шерре а чакхдаха дезаш да, нагахьа санна цу гIулакха кердача техниках къаьстта средствaш хьожайойя.

Нефтемаслозавода болхлоша, кердача техниках чакхдоахача цу балхел совнагIа, кхы тайпа балхаш а шоаш ду.

КарагIдаьнначун тIа сеца ца а Iеш, технически прогресса новкъа гIолла дIахьалхашкахьа ахар — иштта да тха коллектива — коммунистически къахьегама коллектива керттера дехкар.

И. АРУТЮНОВ,
Грозненски нефтемаслозавода керттерча инженера заместитель.

12 апрель—космонавтика Ди

ВСЕЛЕННИ ЙОВЗАШ ВОАГIА САГ

Кхы цхьаькха а Iалаьмате йоккхача событеца белгалъяьлар саг эггара хьалха космически аренашка ваха диъ шу дуза ха. 1965-ча шера 18-ча марта орбите даьккхар кеман командир Павел Беляеви шоллагIа пилот Алексей Леонови волаш йолча экипажо лехкаш дола «Восход-2» яха космически кема-спутник.

26 сахьата Лаьттана гонахьа 17-зза совгIа го а баьккхар, хIаьта 720 эзар километр совгIа никъ а бир цу кемо-спутнико. Кулганцарча управлене системах пайда а эцаш кема Iохоадар духхьашха дир. ШоллагIа го боаккхача хана, вахара мел эшар шийха доалаш йола даьрххIа цу гIулакха хьаяь скафандр а йийха, кема чура ара а ваьнна 10 минут йоаккхаш космически аренашка хилар космонавт Леонов. Кабина чура араваьнна вахар из IаьржачаЗ форда йистошиара ваьнна Сахалинага кхаччалца. Хьдда декхараш кхоачащдара космосе ара а ваьна сагага болх бе йиш хилар хьахьекхар цу экспериментo.

Ший лоархIамга диллача 1961-ча шера 12-ча апреле «Восток» яхача кемаца-спутникаца советски космонавт Юрий Гагарин космосе вахара гарга додаш гIулакх да космонавт кема чура космосе араваьлар. Нагахьа санна хIара спутник е ракета космосе яхийтар космос караерзаяра новкъа керда лагIа дале, лаьттана гаргарча орбите гIолла духхьашха саг космосе вахари космонавт духхьашха кема чура араваларi — уж адамаш космосе лакхадоалача бIаьхача лоаме тIара этажий площадкаш я.

1961-ча шера 12-ча апреле адамашта хьабийлар космически аренашка бода никъ. 108 минута мара йIаьхьъланзар из полет, цхьабакъда, цо бIуболийтар сага торопаш цхьаккха боарам боацаш дукха хиларах.

1961-ча шера 6-ча августе «Восток-2» яхача кемаца космонавта Герман Титова яь рейс 25,3 сахьат доаккхаш йIаьхъелар. цу юкъагIа цо дерригача дуненна 17-зза го баьккхар. Дукхха ха а йоаккхаш советски космонавто яьча полето йиш хилийтар сага вахара денбийсанара цикл йовза а невесомоста хьалашка космонавтага болх бубалара тохкам бе а.

Цу опытах пайда а эцаш, космонавтий тренировкай дукхха а эффективнегIа йола методика кийчйир советски Iилмахоша. Цул тIехьагIа полеташ еш космонавта Андриян Николаева 95 сахьата 64 го баьккхар Лаьттана гонахьа, хIаьта космонавта Павел Поповича 71 сахьата — 48 го баьккхар. Из полет группови яр, вешта аьлча, шо-шоай кемашца лелар космонавташ космосе. Цхьан хинна полете волча шин сагагара хьал а цар вахара болх а вIаши нийсбара йола торо духхьашха каракхаьчар Iилмахошта. Дукхха ха а йоаккхаш саг космосе хиларо бакъ а даь хьахьекхад невесомосте ваха а беркате болх бе а йиш йолга.

Из эксперимент дIахо йихьар 1963-ча шера июнь бетта Валерий Быковсчеи Валентина Терешковаси лехкаш дола «Восток-5», «Восток-6» яхача кемаша цхьана полет яьча хана.

Валерий Быковске 119 сахьат ха яьккхар космосе волаш. Пхе дени пхе буси 3 миллиони 300 эзари километр никъ бир цун кемо, Лаьттана гонахьа 81 го баьккхар. Из дунен рекорд я наьха бIоахалга диллача а яьккхача ханага диллача а.

Кхо дийи кхо бийсеи йIаьх а луш Валентина Терешковас яьча полето хьахьекхар космосе кхалнах аха а йизза йиш хилар.

Дика намаьхал а йоалаш «Восток» яха ялх кема космосе дахийтаро йиш хилийтар технически медико - биологически гIулакхашка диллача дукхагIа чоалхане йолча полеташка довла. Командир инженер - полковник Владимир Комаров, Iилман болхло Константин Феоктистов, лор Борис Егоров юкъебоагIаш йола экипаж тIа а ягIаш, «Восход» яха дукхха нах тIаховша йиш йола кема орбите даьккхар 1964-ча шера 12-ча октябре. Скафандраш а йоацаш космонавташ эггара хьалха хилар кема чу. Тормозий системо Iалашдир практически нулевой сухалца кIаьдда кема Iохоаделга.

ЧIоагIа теркам тIабохийташ яьча тренировкаша новкъостал дир кхыметтел летчикаш боацача нахага а — Константин Феоктистовгеи Борис Егоровгеи — полет дика лоалуш хилийтара. Кема тIа хиннача тайп - тайпарча профилах волча кхаь специалисто кхоачашйир Iилман тохкамаш дара хьакъехьара йоккха программа.

Юххера а, тIеххьара полет йолча хана ше цхьаь космосаца хилар Алексей Леонов. Цу экспериментo гаргайоалаю Лаьттана гонахьа еча орбитальни полеташкара планеташта юкъерча а — Беттага, Марсага, Венерага — иштта кхыча чоалханерча а полеташка нах баргбола ха.

Закономерни а Iилманна хиланза даргдоацаш а гIулакх да саг космосе араваллга:

Сендухьа дол-теш планетал арахьа валарца хьаштдолаш саг хилар? Цу хаттара дола жоп дукха чоалхане дац: хIанзарчоа воашта довзаш доацача Iалама законашта тохкам бинза барг ца хиларах да из. Тохкамаша адамашта хьалхашка хьаелл лаьттана юхерча аренех а сигаларча кхыча хIамаех а доахна физически гIулакхаш довзара йола керда торонаш. Маьлха система а, хIаьта долче, вай планета а дегIаахара юкъара законаш хоадамегIа, цIенагIа кхетадара тIакхоачадергда планеташ йовзаро. ХIаьта цо ший аргIанна йиш хулийтаргьа Лаьттарча Iалама ганзех а бедалий кхоачамех а эффективнегIа пайда эца. Вахар дегIаахара юкъара законаш кхетадара дIоагIа кара а лургда, вай ханара биологи йIаьхегIа а ергья кхыча планеташ тIара вахара формаш йовзаро.

Вселенни йовзарца, къаьстта аьлча, относительноста теори тахкарца чIоагIа хьаштдолаш физика а, астрономи а, кхыметтел философи а хиларо Iилма дегIаахара хиланза яргйоаца этап хулийт космосе далгах.

1957-ча шера 4-ча октябре дунен тIа эггара хьалхара Лаьттан искусственни спутник яхийтача хана денз хьалоархIаш йолча космически замах даьннача ворхI шеран ах шераи тамашне доккхий хIамаш гучадаьннад. Гой ераш да царех алхха цхьадараш.

1958-гIа шу хьахиллалца 1000 километр мара лакха йоацаш лерхIар атмосфера. Цхьабакъда, хьалхарча советски спутника радиосигналий анализаша а тIехь хьахьекхар атмосфера лакхехьара доазув 3000 километрга кхоачаш хилар.

1958-ча шера 15-ча мае яхийтача кхоалагIча советски спутника тIа заряженни дакъилгаш хьалувца аьнна оттаяь ионни боангаш яр. 1959-ча шера Беттагахьа яхийтар кхоъ советски ракета. Царех хIаране тIа а цу тайпара боангаш яр. Даьча тохкамех бакъ а хинна гучадаьлар 20000 километр гаргга лакхалга кхоачаш Лаьттана гонахьа ионизированни газ хилар, кхычарца нийсдича лоадама сиха доацача дакъилгех латт из газ.

Ионосфера эггара арахьарча даькъаца (2000 километрал лакхагIа) водорода ионаш я — протонаш. Уж кIезига я: кубически сантиметраца, дукха совгIа-эшашагIа доацаш, 1000 дакъилг, цхьабакъда, цар концентраци лакхегIа совйоал. 1000 гаргга километр лакхе кхаччалца арахьара ионосфера керттерча даькъа атомарни кислорода ионех латт.

1962-ча шера апрель бетта ионосфера Iомаяра эша прибораш а тIайолаш «Космос-2» яха советски спутник яхийтар. ВIалла дага ца хиннар гучадьлар даьхача земех. Хьахьекхар ионизаце керттерча максимумага диллача, дакъилгаш кхыча тайпара декъаденна хилар, хIаьта 550 километрал тIехйолча лакхаленашка гучаьлар дикка дукха гелия ионаш.

Маьлха йIовхал 1958-ча шера эггара тIехъяьнна хиларца а, хIаьта 1962-ча шера Маьлха йIовхал чухнахьа а яьнна Лаьттан лакхехьара атмосфера шелъяларца а дашха дезаш да из.

Лаьттан геокоронал совнагIа, вIалла дага а доацаш гучадаьлар Лаьттан радиационни тIехкараш. Чухнахьара тIехкар гучадаьлар американски Iилмахошта.

Арахьара радиационни тIехкар гучадаьлар 1959-ча шера Беттага советски спутникаши космически ракеташи яхийтача хана. Из латт 1 00000 электроновольтага дIакхоачаш энерги а йолаш йолча электронех.

Лаьттан тIехенгара 500 километргара даьнна 6000 километрга кхаччалца улл радиаце чухнахьара тIехкар. Из латт 10 миллиард электроновольтага дIакхоачаш энерги а йолаш йолча протонех. ШоллагIа тIехкар долалу Лаьттангара 13000 километргара, хIаьта кхоачалу Лаьттангара 60.000 километрга.

Радиаце тIехкараш хилар малагIча бахьанийца да аьлча, Лаьттан магнитни полес заряженни дакъилгашта боанг еш хиларах да из. Дакъилгаш лелача наькъа къоастам бер Лаьттан магнитни поле я. Лаьттана юххе хьаьча цун магнитни полес хьаьча магнитни боанга чу а лийлхе, цу доакъолгаша дукха ха йоаккх цига хьувзаш. Алхха Лаьттан полярни районаш мара йисац магнитни боанго «лийца» дакъилгаш доацаш.

Магнитни поле низа линешта тIа а хьерчаш лел Лаьттан юххе дакъилгаш. Цар колебательни болам бу къилбаседа полушарегара къулбехьарча полушарега а цигара юха а. Цул совнагIа, экваторца параллельно а лел уж.

Лакхаленаш а широташ а бебашха хиларга хьежжа, чIоагIа хувцалуш да Лаьттан радиационни тIехкарашка дакъилгий дукхалкIезигал. Лаьттан магнитни поле лертIара яьнача хана, масала, Маьлха тIа хромосферни лелхамаш хиннача хана, — цхьа «оагалуча» хьисапе хул Лаьттан магнитни поле, магнитни низа линеш лаьттан тIехенна тIакхоачаш йолча полярни районашка Лаьттан атмосфере «Iомохкаду» дакъилгаш. Цига полярни сийнеш хул.

ТIехьагIа 1959-ча шера гучаьлар радиаце арахьара зона. Из а, хьагучох, электронех латташ я. ТIехкарий лакхал а цар асимметричность а Маьлха активностага хьежжа хул, хIана аьлча Лаьттан радиаце тIехкарашта низ болаш чIоагIа влияни лоаттаю «маьлха плазменни михо».

Чухнахьара радиационни тIехкар хьахилар укх тайпара да. Лаьттарча атмосферера ух цу чу ухаш дола дакъилгаш. Уж я космически зIанараша беча балхах хьахинна гаргаш. ВIашагIъяьннача атомий ядраша — нейтронаша дукха ха яккхаш яхаш, протонаши электронаши а хиле вIашагIйоал уж. Нагахьа санна из Лаьттана гаьна доацаш хуле, тIаккха уж дакъилгаш дIалувц Лаьттан магнитни «боанго».

Арахьара тIехкар хьахилар мишта хиннад хIанзарчоа ховш дац. Хьагучох, Лаьттана юххе итташ эзараш километрашка болх беш я дакъилгий цхьа ший тайпарара «космически ускоритель».

Радиаце эггара арахьара зона, хетаргахьа, ювзаенна я маьлха плазма протонашца, цхьабакъда, из чуерзаяь я е Маьлхагахьа тIаэза я — из хIанзарчоа къастанза да.

Радиационни тIехкарашта тохкамаш дара «Электрон-1», «Электрон-2» яха Iилман станцеш яхийтар Советски Союзе 1964-ча шера январь бетта. «Электрон-1» яхача станце орбита уллар чухнахьарча радиационни тIехкаре, хIаьта «Электрон-2» яхача станце орбита — арахьарча радиационни тIехкаре. Даьча тохкамех гучадьлар арахьара радиационни тIехкар 1958 — 1959 шерашкарчул 1964-ча шера Лаьттана гаьна даьнна хилар. Цу тIехкаро дIалоаца моттиг хувцаялар, хьагучох, дувзаденна да маьлха активноста боарам чухнахьа баларца.

Радиационни тIехкарашка хулаш йолча процессашта тохкамаш делга дIаходахьара 1964-ча шера июль бетта яхийтар «Электрон-3», «Электрон-4» яха станцеш.

ЧIоагIа хьехамера тохкамаш даьд космически зIанараштa спутникаш тIа, ракеташ тIа, космически кемаш тIа оттаяьча аппаратура новкъосталца. Гучадаьннад, Лаьттан тIара зувш йола дукхха а дукхагIа йола космически зIанараш хьахилар галактически долаш йолга; маьлха космически зIанараш нонагIча хьале хьожалуш яц маьлха сердалаш лийлхачул тIехьагIа дукха ца а говш хьежача полярни районашка мара.

Излучене состав укх тайпара я: гелий ядраш (альфа-дакъилгаш) Лаьттана юххерча галактически зIанарашкарча дерригача дакъилгех ялх процент гаргга я, хIаьта дукхагIа дозал долаш йолча элементий ядраш — 1 процент гаргга. Юхедиса дакъилгаш дукхха а дукхагIа дараш протонаш я, алхха цхьа процент гаргга мара дац электронийи позитронийи даькъа кхоачараш.

Маьлха активность мелъяларца дийзза, маьлха плазменни «миха» низ дIакхачац галактически космически зIанарий «тоатол» юхакъовла. «Марс-1» яхача планеташта юкъерча станце хьахьекхад лаьттана юххерча аренашкарча космически зIанарий интенсивность 1959-ча шерарчул дукха хIама ца эшшаш шозза алсамъялар.

«Марс-1» яхача цу станце иштта йиш хилийтар космически аренашка магнитни поле напряженноста хьакъехьара информацеш эца а. Магнитни поле нонагIча хьале хинна напряженность 3 — 4 гамм я. Цхьацайолча хана кораяьй 6 — 9 гамма боараме напряженность йола полеш а. (Лаьттан тIехен тIа полюсай районашка магнитни поле напряженность 60 эзар гаммага дIакхоач).

Планеташта юкъерча аренашка метеорни дакъилгаш хилар спутникаши ракеташи ахийталехьа а ховш дар. КхоалагIча советски спутника тIа (1958 ш. май бутт) оттаяьяр микрометеораш еттаялара хьакъехьа хоамаш дергдолаш йола датчикаш. Спутника тIехен квадратни метр тIа 20-нега кхоачаш микрометеор кхийттай секунда, юкъера лаьрхIача 8 — 10 минута цкъазза.

ДIахо даьча тохкамаша хьахьекхад Лаьттана гонахьа теIIача дема гом хилар, из гом ба 300 гаргга километр лакхе. Метеорни хIамай айха хилар стабильни дац.

Лаьттан орбитал арахьа метеорни хIамаш дIаекъаенна хилара хьакъехьара хоамаш а чIоагIа хьехаме да. Лаьттана 6000 — 40000 километр гаьна «Марс-1» яха станци чакхъяьлар Таурид яхача метеорни тоатолах. ДIа а яздеш детталуш хинна метеорни дакъилгаш шин минута цкъазза кхетача боараме дIакхаьчар.

Цу боарраме айха а долаш цу тайпара цхьаькха метеорни тоатол нийсделар 20 — 40 миллион километр гаьна. Из метеорни тоатол хIанзолца хьа довзаш дацар.

Советски Союзе лоархIамера тохкамаш даьд Бетта а. «Бутт-2» яхача шоллагIча космически ракето (1959-ча шера сентябрь бетта) Бетта тIа хьалтIакхоачайир Советски Союза вымпел. Цу ханна цхьана гучадаьккхар магнитни поле а радиаце тIехкараш а Бетта тIа ца хилар. «Бутт-3» яхача кхоалагIча ракето 1959-ча шера октябрь бетта сага къайла йолча Бетта тIерча оагIон сурташ а даьха Лаьтта Iоделар.

Космонавташ тIа а багIаш кемаша дIа а хьа а техкаргйолча планеташта юкъерча аренашка хулаш йолча процессайи явленейи хьакъехьара лоархIамера сведенеш каракхоачае йиш хулийт цу тайпарча тохкамаша.

Советски спутникийи ракетийи новкъосталца чакхдаьха цхьадола тохкамаш мара дац укхаза вай дийцараш. Дерригa а гуча мел даьннар дувцаш хилча, цо дукха моттиг дIалоацаргъяр. Духхьала «Космос» яха спутникаш а апрель бутт хьахилалехьа 63 ма яхийтайй. ХIаьта царех хIаране лоархIамера хоамаш ду.

СССР-е дIахохьош да космос тохкилга.

Константин ПОРЦЕВСКИЙ,
СССР Iилмай Академе Ерригсоюзни астрономо - геодезически общества действительни член.

Хáнал хьалха

Семилетка тIеххьарча шера хьалхарча квартала план кхоачашъяь установкай коллективаш ди тIехьа дукхагIа хул Грозненски мехкдаьтта чакхдоаккхача заводе.

Укх квартале къаьстта дика къахьийгад нн. Петросова, Кошеева, Мельникова кулгалдеча установкай коллективаша. Валови продукци арахецара квартала план 7 ди ханал хьалха кхоачашъяьй цар кулгалдеча коллективаша. Март бутт боллехьа апрель бетта чотах эзараш тоннаш продукци арахийцай. Иштта дика къахьегаш я нов. Голина кулгалду № 15 йолча установка коллектив. Мехкдаьтта продукци арахецара квартала план толамца кхоачашъяьй цо 25-ча марта. Уж къахьегама темпаш кхы тIа а лакхъеш къахьегаш ба завода болхлой укх деношка.

Б. КОСТОЕВ.

КПСС ЦК Пленума решенеш—вахаре!

ДАРЕГIА СВЕКЛА КХЕЕРГЬЯ

Соахка дика къа а хьийга, хIара гектара тIа 182 центнер шекара свекла кхейир тха звено коллективо. Планал 32 центнер дукхагIа хул из. Цу тIа а, свекла ше дикагIа йола тайпа а яр.

ХIара кепига кхом бар, дерригa балхаш механизмашца дар бахьан долаш тха аьттув баьлар продукци яккхарга дIабоза мах дикка лохбе а боахама 18 эзар сом пайда бала а. ХIанз тха боахам хозрасчета тIа боалаш ба, цудухьа хIара механизаторо дагахьба деза, лакха агротехника кхоачашъеш хилча мара экономически заданеш кхоачаши тIехкхоачаши яра аьттув барг ца хилар. Тхоай болх оахош чакхбоаккхача хана технически картага хьеж тхо.

Укх шерарча ялаташта дола карт январь бетта мара кхачанзар тхога. Тха коллективо из харцахьа лоархI. Участок луча ханна дала деза механизаторашта технологически карта. Соахка аьхки, мукх чуийца ма баьлланге а, хьаелар тха звенона лаьттан участок. Цу ханне а лаьрхIар оаха тхоай участка тIара шера ши хьувкъам баккха. Цудухьа кха цу сахьате 22 — 27 сантиметр кIоарга аха а аьха, пунктирни хьисапе доакъарийна лаьрхIа хьажкIаш дIайийра оаха. ХIаьта гурахьа хIара гектара тIара 180 центнер моша доакъар даьккхар. Цул совгIа, тIера доакъар чуийца даьнначул тIехьагIа тоъал дукха ха яьккхар йоахана цу участка тIа дажаш. Соахка декабрь бетта доладелар тхо тхоай участкана обработка е.

ХьалхагIа лущени йир. ХIаьта цул тIехьагIа хIара гектара тIа суперфосфата 3 центнер тессар, тIаккха ши-кхо ди даьннача гIолла — хIара гектара тIа аммиачни селитра 150 килограмм. Минеральни удобренеш оахош вIашагIъеллача машинаца тесс оаха.

Цу гIулакха оаха пайда ийцар йиин тоннага кхаччалца минеральни удобренеш чухошача къаьнарча комбайна бункерах. Бункер чура металлически планкаш йоаххача диска тIа йолх минеральни удобренеш. Кхесташ йолча цу диско 20 — 25 метр шера кха чулоацаш дIатувс удобренеш. Тукови сеялкашца тувсачул дуккха а дукхагIа кхом бу минеральни удобренешта из техника юкъейоалаярах.

ХIара дийнахьа кхоккха норма кхоачаш а еш, кхай тIа планировка яьй механизатора Яцук Павела. Планировщик а оахош дагальца, къаьнарча комбайна опорех хьаяь я тха. Технологически картах ши планировка е езаш дар тхо, цхьабакъда, Яцук Павела болх дика бар, лаьтта бокъоница нийсдар, хIаьта цул тIехьагIа культиваци яр-а бахьан долаш шоллагIа планировка е езанзар. Цу тайппара кходир оаха 86 сом пачхьалкхен ахча.

Шоай ханнахьа чакхдаьхад мaкхаши культивации. Из болх беш дика къахьийгар Ашаханов Асабека.

Соахка кулга къахьийгадацар, хIаьта укх шера а дерригa балхаш механизмашца де лерхI оаха.

Оаха балхаш деча хана доккха новкъостал ду тхона отделене агрономо нов. Лотникова. Тха боахаме ба Iилманцара керда хIамаш балха юкъеккхахьа, юртбоахама культурай хьувкъам лакхбара новкъостал де декхарийла бола Iилман болхлой.

Тха участкага хьажа оттаваь вар Iилман болхлоех цаI — нов. Письменко. Из тха кхай тIа а вайя, цхьацца хIамаш, дIаяздеш хулар, цхьабакъда, балха юкъедахьа мегаргдолаш бола цхьаккха тайпа маьхера хьехам хазанзар тхона цунгара.

Цунца дийзза тхоай опытни станце Iилмахошта могаде безам бар са толашагIа йола методаш практически юкъеккхувлара цар терко дукхагIа елга.

Парте нийса оттаду болхлой материальни безам лакхбара хьакъехьара дош. 1963 шера премиальни эцанзар тха звенос, ялаташ оаха дика кхедаьдале а. Соахка хаоттама хьалаш аьттув боацаш хиннадоллашехьа а, хIара гектара тIа 186 центнер шекара свекла кхейир оаха, хIаьта из бахьан долаш 1095 сом премиальни а ийцар.

И. ЕВСЕЕВ,
опытно - производственни боахама свекла кхееча механизированни звено звеньевой.

ДИКАГIЙОЛА МЕТОДАШ—БЕРРИГАЧА МАШИНИСТАШТА

Компрессорий - машинистий къахьегама дикагIйолча методий школа чакхъяьккхай дукха ха йоаццаш Грозненски химически комбината № 7 йолча цехе. Цунна кулгалдеш вар производстве хьалха латта И. М. Сударов.

Ала а доагIаш оал Сударов Иван Михайловичах комбината ветеран, аьле. 1955 шера венав из укхаза балха, хIаьта цу хана денз дега езаш тIаийцай цо химика професси. ЭггарадикагIа а опыт йолаш а болча машинистех - компрессорщикех цаI ва из. Ший де дезар деш а кхычаргара доагIар дизза хьадехаш а компрессорашта эксплуатаци яреи гIулакх дареи бокъонаш бокъонца кхоачашьеш, даим кердадар лохаш, хьакъал новаторски долаш хилар — уж хIамаш да коллектив, балха тIара новкъостий цунна раьза баьраш.

ВоккхагIвола машинист Иван Михайлович Сударов — технически керда хIама лохаш вола саг. Цо тийннача рационализаторски предложенеша новкъостал даьд компрессорий оборудоване болх дикка тоабе. Масала, компрессора нагнетане тIара обратни клапан зIамигача этажерка тIа яккха аьнна еннача предложне торо хилийтар компрессорнерча оборудованеи трубопроводаштеи хула вибраци зIамигача этажерка тIа кIезигъе. ХIаьта байпас вIашкатеIа еча низагара чуувзара низага яккха аьнна по еннача предложене компрессораша фо чуувзача хана вакуум хилийтац. Цо еннача кхыча массехк предложене новкъостал дир компрессорни отделене болх тоабе.

Школе Iомалуш бараштa уж предложенеш йовзийтар И. М. Сударова, уж кхетабир лагIашта юкъера сепараторaш конденсатах мукъайоахача кердача методах.

Массаза а ерригача сменаша аргIаргIа ворхI сепаратор мукъайоаккхар конденсатах. Сепаратор чура конденсат дIаяккхара 7—10 минут яккха езар цунна фо чудетташ. ХIаьта ворхI компрессора фо чудетташ хилча 50—70 минут ха йовра.

Нов. Сударова машиниставшта хьийхай сепараторашта цхьан ханна шин кхаь машина тIа фо чудеттара наькъаца конденсатах сепараторaш мукъаяхара метод. Цо йиш хилийтар №№ 1—7 II—2 йолча компрессорашкара аппаратораш фо чуухийташ цIенъе. Из бахьан долаш компрессораша болх беш йоаккха ха йIаьхйир, цехага торо хилийтар шера 250 сом гаргга ахча кходе.

ДикагIа йолча методий школа дика чакхъяьккхар 18 машинисто.

Н. ОЛИМПИЕВ.

АРХИТЕКТОРАШЕИ ХУДОЖНИКАШЕИ ЦХЬАНА КЪАХЬИЙГАЧА

Дукха ха йоаццаш хиннача Грознерча художникий отчетно-хоржама собране дукха дийцар архитекторашеи художникашеи цхьана творчески къахьега дезаш хиларах.

Къаьнача зданештеи, сооружeнештеи реконструкци ечеи уж вай ханарча куце йоалачеи дукха хIама дулургда архитекторaштеи художникаштеи. Дукха общественни зданеш я, къаьстта магазинаш, готта кораш, наIараш, еза интерьераш йолаш. Уж вай ханарча архитектурни стилах яц. Магазиний витринаши культурно-бытовой учрежденей фасадаши хьае еза вай хамарча материалех, доккхий кизгаш а доахкаш. Магазиний витринаш объемно - пространственни композици йолаш хила йиш я.

Реконструкци е езаш да Лермонтова цIерах дола театр. Архитектораша яхачох хIанз цун дIачувоала наIараш Орджоникидзе цIерахча майдан оагIорахьара хургья. Укхаза здане фасад хозъеча, интерьер оттаеча, тайп-тайпарча басарашца пенаш, ий, тхов тоабеча доккха новкъостал де йиш я художникий.

Иштта тоадаь эргадаккха доагIаш да Нурадилов Ханпаший цIерах дола театр а.

Тоаяь эргайоаккхаш я 1 Мая цIерах йола беш. Кердача проектах цига хьаергья вай ханара куц дола аьшкабетонах яь дIачувоала моттиги, Первомайски улица тIа йоала интерьери. Цуга хьежжа хувцаргья чура планировка, оагIонцара пенаш. Ахкан театра здани 1,5 метр лакхъю, цунна модернизаци ю.

Керда хьалъеш а хIанз дуккха йолаш а я торцови оагIонгахьа кораш доаца зданеш. Гишлоний пенаш чура а тIера а тайп-тайпарча басарашца тоаде йиш йолаш да. Бакъда из деш теркал де деза здани сениа лаьрхIа я а малагIча моттиге я а.

Архитекторaштеи художникаштеи юкъе творчески бувзам хилара объектех цаI я микрорайон. Бераштa ловза площадкаш а йолаш хоза тоаяь я берий бешамаши яслеши, эггара дукхагIа нах хулача моттигерча микрорайонашка скульптураш оттае йиш хургья. Уж йоккхий яцар аьнна хIама дац, уж хоза, линейно-силуэтни форма йолаш, майда гот ца еш хилчахьа.

ЧIоагIа хоза хул йаьтта дуллаш кийчъяь моттиг. Ховш ма дий, гIишлош еча тайп-тайпарча гIулакхашта лаьтта оахкаш хьадаьпна совлен лаьтта гаьнна дIадахьа дезилга. ХIаьта нах чубаха дукха цIенош долча доккхача коацунах хоза, саг бIарг хьоастаргболаш гув хьабе йиш я, тIехнахьа хьаара къедаш кхертIой а долаш. ТIаккха совлен лаьтта дIаккхьа а ца дезаш, из ков хоздара накъа а доалаш хIама хургда цох. Тайп-тайпара гаьнаш, кIотарaш, зизаш догIара иштта гув баь ков хоза кийчдергда.

Укх тIеххьарча шерашка дукха хьалдаьд нах чубаха цIенош, йоахкаш я микрорайонаш, нах баха керда районаш хьахул, къаьна яраш тоаеш эргайоах.

Скульптура, декоративно-прикладни искусство нах чубахача цIеной композицена юкъе даха деза. ХIаьта ховш ма дий, выставке хьахьувкха декоративни скульптура, мозаика, кхыйола художественни произведенеш практике юкъе ца хьеш хилар. Из хул вай художникашка скульптура, монумент латтаргйола, цунна гонахье хьадда хьахьокхаш дола заказаш ца дендаь. Города боахамий организацеша, министерстваша художественни фондах пайда эца беза город хозъяра.

Укх тIеххьарча шера городе хьалдаь нах чубаха цIенош чIоагIа вIаши тара да. Из хул гIишлош цхьан-шин типови проектах хьалъеш хиларах. Иштта хьалдаь цIенош бIарг тIаотташ хилац царца йоагIаш йола скульптура, фонтанаш, бассейнаш, и. кх. ца хиларо.

ХIаьта ховш ма дий, Грозне хьалха дIадахача шерашка оттаьр мара скульптура, фонтанаш, кхыяраш ца хилар. Бакъда, шеко яц вай воай йолаш йолча торонех пайда эце, город эстетически тоаергхиларах.

Архитекторашеи художникашеи цхьана беча балхах беркат доалаш хилар дика хьахьокх цар цхьана болх беш Москве хьалъьяча пионерий Дворецо. Дика товш архитектурни форма, живопись, скульптура йолаш я из. Цудухьа СССР архитекторийи художникийи союзий Грозненски отделенеша Москве, Ленинграде, Киеве экскурсеш йича бакъахьа я, цига вай ханарча эггара а толашагIа йолча советски архитектура произведенешка архитекторийи художникийи хьажа йиш хургйолаш.

Ш. ЕВЛОЕВ,
архитектор.

Балхаш кхехк

ХIара шера ялата ювча культурай лакхара хьувкъамаш доахаш хьабоагIа Шелковской района производственни управлене Ленина цIерахча колхоза къахьегамхой. ДIадахача шера хIара гектара тIара 23 центнер ка бола ялати 40 центнер хьажкIаши чуийцай колхозо.

Семилетка тIеххьарча шера хIара гектара тIара 24—25 центнер ка бола ялати 50—60 центнер хьажкIаши яха декхараш тIаийцад колхозхоша.

Колхоза агрономаца Демичев Григореца колхоза кхашка хилар тхо. «ГАН-15» яха шерра кхаш чулоацаш йолча опрыскивателa удобренеш товсача хьежар тхо.

Удобрени аратувсача коллектора юхе кхо тонн чуйода емкость йоалл. Цунна юхе каьхата галешка хьалъетта латт аммиачни селитра. Звеньевая Татьяна Лавренкои цун новкъостий А. Вапуленкои Е. Изюмскаяи чуийнна питательни раствор еш боахкар. ХIара хин тонна лаьрхIа емкоста чу 120 килограмм аммиачни селитра тосс. Гуйрахь дийнача ялаташта подкормка йола лоархIамерa материал хилар цу 12 процентни растворах. Опрыскивателаца тохаш хилча цхьан гектара тIа 300—350 литр дIайода из.

Питательни смесь кийчъяь яьнначул тIехьагIа, хьажкIаш кхееча механизированни звено звеньевойс Ситалов Ивана заправка е хьатIайоалайир шиш агрегат. Ах сахьат даьнначул тIехьагIа гуйран дийнача ялатий баьццарча кIувса тIа пхийтта метр дIоахал смеса кIай дохк отт. Иштта гуйранна кIа дIадийнача 20 гектара тIа удобренеш тайсар. ХIаьта кхо ди даьнначул тIехьагIа шоллагIча бIаь гектара тIа удобренеш товсаш вар нов. Ситалов.

Юхебиса нов. Ситалова звеноцара хьажкIаш кхеераш гуйран дийнача ялатий кхашта юхе хьажкIаш дIае лаьрхIа дадача лаьтташ тIа ялаташ дIаделе хиш доккаш ба. Лакхара хьувкъамаш дахара лоаттабу къовсам денгара ди массаза дала укхаза дукхагIа баржаш латт.

М. ТКАЧЕНКО.

ЯХЬЕ ЯЬННАЧА ШИН ФЕРМЕ

Ер биълагIа бутт мара бац «Октябра 40 шу»яхача совхоза кхоалагIа отделени вIашагIъелла. Иштта къона я цигара ферма а.

Цар доахана юкъе цаI къаьна етт бац. Дерригаш а духхьашха дахка доахан да.

— Хьона оаха хьалхашка оттадер бехктокхаме гIулакх да, аьлар совхоза дирекце Арсанов Даудага. Атта хургдац хьона кердача фермана кулгалде. ХIаьта а хьох теш тхо.

Шийна тIаьилла декхар гIулакхаца кхочашде волавелар керда заведующи. Коллектив оарцагIъяьккхар цо. Цудухьа тIехьтIехьа сий дала доладелар кердача ферма.

Дукха ха ялалехьа хьалхарча отделене № 1 йолча къаьнача фермаца социалистически яхь лаьцар цо. Хьожаргда вай дIаяхача хьалхарча квартале цу шин фермо даьхача толамашка.

КхоалагIча отделенера доахан леладераш ер шу дIадолалушехьа цIенхаштта оарцагIбаьлар шоай хьокхамаш лакхдара. ХьалхагIа кIалхьарцар дарал совгIа кхы пайда ца эцаш лаьтта ча а доакъара рациона юкъедахар. Шоай низаца запарник а оттайир, хьае йолайир искусственни шура. Цу гIулакхо боккха пайда белар фермана. Шура дукхагIа хилар.

Хьалхарча квартале планах 432 центнер мара яла ца езача 484 центнер шура дIаелар фермо паччахьалкхенна. Дукха ба цу ферме ах шера план кхаь бетта тIехкхоачашъяь доаркаш.

Масала, Мерешкова Субара хIара Iаттагара хьалхарча квартале 551 килограмм шура яьккхай. Цун шера планага диллача 55,1 процент я из. Иштта лакха хьокхамаш да Хучиева Товсаре, Мерешкова Мадината, кхычар.

Юкъера лаьрхIача дени буси хIара Iаттагара 8 килограммага дIакхоачаш шура йоаккх укхаза. Дика хьокхамаш да уж, хIана аьлча дукхагIа дола доахан лакъа а лекъа дахка дезденна да.

Дика хьокхамаш даьхад хьалхарча отделене фермо а. Дуккха тIехкхоачашъяьй хьалхарча квартала задани. Планах 880 центнер мара яла ца езача 1001 центнер шура дIаеннай фермо паччахьалкхенна.

Укхаза а ба шоай декхараш тIехкхоачашдаь доаркаш. Къоначa доярка Дзаурова Долатхана ший беттача 15 Iаттагара дийнахьи буси 110 килограмм совгIа шура йоаккх. Цул тIехьабисаш доаркаш Хасиева Хьава, Яндиева Роза, кхыбараш. ХIара денна лакхду цар шоай хьокхамаш, укх эггара халагIа йолча хана а тIехьа.

— Ер апрель къаьстта хала бутт ба тхона, — йоах доаркаша. — Доахан дахка доладеннад. Деттараш дукха дац. Цудухьа берригa низ тIабахийта къахьег оаха укх бетта задани кхоачашъяра. Дийнахьи буси кхозза доакъар дулл оаха хьайбашта.

Гуш да коллектив шоай ферма хьалха латтараштa тIехьакхе гIертилга. доахан леладерашта укх шера март бетта хиннача КПСС ЦК Пленумо керда низ бениилга. Во лелац яхье яьннача шин ферма гIулакхаш.

Процентага диллача хьалхарча отделенера ферма котъяьннай. 3,1 процент шура дукхагIа яьккхай цо. Цудухьа дIа-хьа тела байракх цунна йоагIа.

Бакъда, яхье яьннача фермай болхлошта бохам хуле а дукха кхоачамбоацараш да цар балха юкъе.

Шоайла гаьна йоаццаш яда уж фермаш. Цхьа километр совгIа мара никъ бац царна юкъе уллар. Бакъда, укх кхаь бетта дIа-хьа бахабац уж, цхьанне шоллагIчунгара опыт ийцаяц. Доаркашта хIанз а хац котваьннар малав, шоай лоалахоша фу леладу, уж мишта бах.

Хьалхарча отделене ферма шурий хьоанал лоха хиларах доккха зе даьд шийна.

Масала приемни пункте 1100 килограмм шура дIайихьача 980 килограмм мара зачет яц цунна.

Кхыча тайпара леладу из гIулакх шоллагIча ферме. Укхаза хIара денна шоай шурий хьоанал лакхъе гIерт, цхьа тIадам ца бутташ хьайоаккх доахангара шура. Цудухьа хьоанал а лакха я. 600 килограмм дIачуелча 670 — 680 килограмм дIаязъю укхаза.

Нагахь санна 1-ча отделене доахан леладераш шоашца яхь лаьцача лоалахошца дагабаьннабаларе, цар болх мишта бу хьежабаларе кхы а лакхагIа хургдар цар хьокхамаш. Из укхаза даьдац.

Дукха ха я цу фермашка агитатор ца хула яьсса я Красни уголокаш, къе я гойтара агитаци.

Нагахьа санна уж кхоачамбоацараш балха юкъера дIа а даьха лерттIа болх дIаболабойя шоай цIи дIахозийтаргья ТIой-Юртарча доахан леладераша. Шоай боахамаш рентабельни хилийтара эша торонаш шортта йолаш я царга.

М. ЗАНГИЕВ.

ЛерхIаш хиннарел дукхагIа

ДIадахача шера хIара бIаь жийна тIехьа 130 Iаьхар хьалкхебир Наурски района Ленина цIерахча колхоза дикагIча жа Iуно Колпиков Ивана. Планах доагIачул дукхагIа даьккхар цо тха а.

Дика кийчо йир жа Iуно укх шера кхы а дикагIа толам баккхара. Шортта Iалашдир цо Iан замалахьа жа кхабара эша доакъар. ЛерттIа йIоахийр желаш.

ХIаьта дахка дезделча дукхагIа тела йолайир жашта концентраташ, микроэлементаш. КхоалагIа кIира да Колпиков Ивана леладу жа дахкаш латта. 711-нех бахкаьб 600 совгIа устагI. ХIара бIаь жийна тIехьа 140 — 144 Iаьхар кхебе йиш хург хилар белгалдаьннад хIанзаехьа а. Сакманщикий балхага хьожаш, ца ховш дар царна дIахьехаш хул Иван, цудухьа цхьаккха а Iаьхарг балийтабац укхаза.

Иштта дика вIаштIехьбаьккхаб болх шоай Iулашка колхоза жа Iуша Хайдаров Умата, Думанов Кумара, кхычар а. ХIара 100 жийна тIехьа 125 — 130 Iаьхар хьалкхебергба цар.

П. КУНИЕВ.

Дика вIаштIехьбаьккхаб Наьсарен районерча мельзавода берий беша болх. Бераштa дика салаIе, ловза хьалаш да беша. Йолаш я берий ловзоргаш, царех бераштa ловза йоаккха зал, столови, иштта берашта кхы эшараш.

Сурта тIа: Наьсарен мельзавода берий беша.

И. Плиева сурт.

СОВЕТИЙ МЕХКА ЭНЕРГЕТИКА

ЯКОВ ФИНАГЕНОВ
СССР энергетикан электрификацеи Пачхьалкхен производственни комитета председатела заместитель

Сийлахь-йоккха Октябрьски социалистически революци котъяьнначул тIехьагIа дукха ха ялалехьа эрсий юрташка йиллача электрически сердалах Ильича лампилг аьннад советски халкъо.

Советски энергетика дегIаярах АПН корреспондентага дийцар СССР энергетикан электрификацеи Пачхьалкхен производственни комитета председатела заместитела Яков Иванович Финогенова.

1920 шера гуйра тIехьа яхача хана Москвена юххерча Каширски яхача юрта электрически станци хьаеллар деэдеча вера Владимир Ильич Ленин. Боккъалдар аьлча, цу самодельни станце еррига а цхьа ткъаьи иттех долча ахархой цIеношта мара сердал яланзар. Цхьабакъда Ленина гуш хиннар гаьнна дIахьалхашка дар. «Электрификаце юха керда хьаергья Росси» йоахар цо. Владимир Ильича гора эргаьннача Россе Iалаьмате шера аренаш, миллионаш йолча лампаша сийрдаьха цун городаш, юрташ, низ болча электрически станцеша болх бе йолаялийта индустриальни гиганташ.

Цу ткъоалагIча шера Советий VIII-ча съездо тIайийнар Ленина хьалхле а оттаяь Советски Россена электрификаци яра йола Паччахьалкхен план — ГОЭЛРО. Из яр ший ларде мехка электрификаци яр йолаш йола кердача дунен экономика хьаяра Iилман эггара хьалхара программа.

Тиша, низ боаца, эсала боахам бар царизмах Советий къонача республикана юхебисар: 1913 шера Россе ерригача электрически станцей мощность цхьа миллион киловатт совгIа мара яцар, бахача наьха цхьан сага сих электроэнерги яккхара дунен тIа пхийттлагIа моттиг мара лацацар мехко.

Шераш дIаухар. Советски Республика чехка дегIайоалае йолаелар ший энергетика. ХIаьта хIанз советски электростанцей еррига а мощность бIаь миллион киловатт совгIа я. Англе, Франце, ФРГ ерригаш цхьана хьайийцача электрически станцей мощность миссел хул из. Электроэнерги яккхарга диллача Европе хьалхара моттиг лоац Советски Союзо.

Малхбузера экономисташи специалисташ-энергетикаши мукIарло данза балац хIанз гидравлически станцей технически боарамгеи эксплуатацегеи диллача Советски Союз США-л хьалха йолаш хилара. ХIаьта кхычар из доашх духхьал объективни факторашца — СССР-е йIаьхий гидравлически ресурсаши доатора йоккхий запасаши хиларца.

ХьалхагIа а ма дарий изи вожи-м. ВурийттлагIча шера Октябрага кхаччалца йолча хана а ма дарий долхаш дола дизза доа эрсий хиш, хIаьта мехка лаьттагIа миллиардаш тоннаш кIор а боаллар. Бакъда, Iаьдал ший бе деллача мара маганзар халкъа из низ сага гIулакх де оттабе. Цунца, духхьала цунца я буржуазни экономисташ гучаяккха гIерта «эрсий тамашен» къайле.

Цхьан хана Владимир Ильич Iовахьийта хиннача СибарегIен Шушенски яхача гаьнарча юртара ахархой Ленин венначул тIехьагIа цун сийна шоайцига гидростанци хьалъе гIертар. Станце здане хица кара кхестаю еррига а 20 киловатт мощность йола кхаь фаза регулятор оттае лаьрхIар цар, юртарча хIара цIагIа цаI—шинъ электрически лампилг хургйолаш. Из де а низ кхачанзар цу хана.

1958 шера Куйбышева юхе Волга тIарча Ленина цIерахча Волжски ГЭС-о эггара хьалхара ток елар. Цун мощность я 2,3 миллион киловатт. Цул ши шу тIехьагIа цу эрсий доккхача хи тIа йилла, Волгограда юххера, КПСС XXII-ча съезда цIерах йола Волжски ГЭС — болх бе йолаелар. Цун турбинай мощность 2,53 миллион киловатт я. Цул тIехьагIа дукха ха ялалехьа советски энергетикаша керда котало яьккхар, хIаьта из хилар СибарегIа. Дунен тIа эггара йоккхагIа йолча, проектни мощность 4,5 миллион киловатт йолча Братски ГЭС-а электрически энерги елар. Цхьабакъда цо а хецаргья шийга йола хьалхара моттиг: Енисея тIа хьалъеш латт кхы а йоккхагIа йола станци — Красноярски ГЭС. ХIаьта цунна тIеххьа гучаяргья Енисейски каскада шоллагIа станци — Саяно-Шушенски ГЭС. Из Красноярскичул а низ болашагIа хургья.

20 киловатт йола станци хьалъяр дагадоаллаш хиннаб цхьан хана Шушера ахархой. ХIаьта хIанз цу моттиге хьахургья дунен тIа эггара низ болашагIеи технически тIехйолеи ГЭС. Цун мощность хургья ялх миллион совгIа киловатт. Цо энерги лургья итташ йолча кердача промышленни предприятешта, чIоагIа беркат даргда цох края юрта боахам дегIабоалабара. Кхо бIаь квадратни километр баржаргболча Саянски фордо йиш хулийтаргья йиъ бIаь эзар гектарал кIезигагIа доацача лаьттана хий дилла.

ХIаьта Шушерча ахархоех аьлча, царга Назаровски тепловой электростанцера электричество кхоача массехк шу да.

1970 шу тIакхоачаш СССР-е йоаккхаргья 900—1000 миллиард киловатт-сахьат электроэнерги, хIаьта тIехьа тIадоагIача итт шера — 2700—3000 миллиард.

Укх шера соахкарчул цхьайтта миллион киловатт совгIа лакхлургья электростанцей мощность, хIаьта электроэнерги 12 процент дукхагIа а йоаккхаргья, 510 миллиард киловатт-тахьатага кхоачаш а хургья.

Энергетика дегIайоалаеча хьалхара моттиг лоац тепловой электростанцеша. Кердача электрически мощностий балансе цар удельни дозало 80 процент лоац. Эггара йоккхагIа йола, хIараяр йиъ миллион киловаттага кхоача ГРЭС-аш хьалъю кIор дукха боаллача СибарегIен, Казахстана моттигашка, Донецки бассейне. Керда ГРЭС-аш хьалъеш латт Россе центральни областашка, СибарегIа, Украине, Кавказе, Белоруссе, Прибалтийски республикашка.

ЧIоагIа терко ю тепловой электростанцеш технически Iалашъяра. Царех эггара йоккхагIъярий хургья 300, 500, 800 эзар киловатт мощность йола турбогенератораш йолаш. ХIанз советски конструктораш миллион киловатт хургйолча тепловой агрегатий проекташ увттаеш ба.

Кхетадеш ма дий, тепловой станцеш дукхагIа хьалъеш хиларо юхатоттаргдац гидроэнергетика дегIаухи..га. Укх гарггарча хана хьалъяь яргья Волга тIа еш йола Саратовски гидроэлектростанци, цу хи тIа хьалъе йолаергья Чебоксарски гидроэлектростанци. ХIаьта Нижне-Волжски гидроузел болх бе йолаелча караерзаяь яргья Волжски каскада гидроресурсаш. Мехка кхыча доккхача хиш тIа а хьалъеш латт гидроэлектростанцеш. СибарегIа, Ангаре, хIанз болх беш йолча Иркутскии Братскии ГЭС-ашта тIеххьа хьахургья Усть-Илимскии Богучанскии гидроэлектростанцеш, цунца хьалъяь яргья еррига а 14,5 миллион киловатт мощность йола Ангарски каскад. Шозза дукхагIа электроэнерги лургья Енисейски каскада гидростанцеш а — Красноярскии Саяно-Шушенскии ГЭС-аша, хIаьта иштта проект оттаяь яьннача Нижне-Тунгусскии Средне--Енисейскии ГЭС-аша а.

Укх гарггарча шерашка дIахо дегIайоагIаргья атомни энергетика а. ХIанз болх беш йолча атомни станцеел совгIа, царца 1964 шера болх бе йолаенна Белоярскии Ново-Воронежскии яраш а йолаш, хьалъе йолаергья керда ГЭС-аш, кхыйола энерги йоацача районашка дукхагIа а еш.

Электрификаци яра йоккхий перспективаш йолаш ба форда приливий низ. Охотскии КIайчен фордий йистошка хулача приливийи отливийи ресурсаша йиш хулийт еррига а мощность массехк итташ миллионаш киловатт хула установкаш оттае. Дукха ха йоаццаш хьалъе йолаяьй форда приливий низаца болх беш хургйола эггара хьалхара опытни установка.

Кхыдолча низех а пайда эцара проблема къоастае езаш ба советски Iилмахой: кIоаргга лаьттах йоаллача йIовхалах, маьлхеи михеи низах пайда эцара проблемах. Цу хьакъе теоретически тохкамаш деш да, касталашха уж практике мишта хул а хьожаргда. Из де лерхIаш Камчатке хьалъяьй СССР-е эггара хьалхара геотермальни электростанци.

Лоацца аргда аз электрически энерги ше хьаеча моттигера из дIайохийтача моттиге йоккхача средстваех а.

ХIанз электропередачай высоковольтни линеш ерригаш а 230 эзар километр йIаьха я. Советски Союзе болх беш я дунен тIа эггара хьалхара хьаяь 800 эзар вольт йола постоянни тока электропередачай лини, 500 эзар вольт йола переменни тока дикка дукха линеш. Хьаяьй Центра, Къулбехьен, Урала эггара низ болашагIа йола кхоъ энергообъединени вIашагIтохаш йола СССР европейски даькъа цаI йола энергетически система. Из берригача мехка энергетически комплексаш вIашагIтохаргйолча, еш латтача Советски Союза цаI йолча энергосистема лард я.

СССР цаI йолча энергетически система артерешка гIола малхбоалера малхбузе дарегIа электрически энерги гIоргйола ха гаьна яц. ТIехгаьнарча электропередачай уж низ бола линеш, энергеца советски индустри юрта боахами Iалаш а баь, СССР доазол дехьа яргья. Уж хIанзехьа а «Машар» яхача энергосистемага гIолла социалистически мехкашка кхаьчай.

Ленина яьхад:... Нагахьа санна Росси электрически станцейи низ болча технически оборудованейи цхаралца къовле, тIаккха вай хьалбеш бола коммунистически боахам хургйолча социалистически Европаи Азеи образец хургья.

Хургдар хьалхехьа довзаш аьнна уж Владимир Ильича дешаш кхоачашхулаш латт.

(АПН).

В. ШТОФА ЗАЯВЛЕНИ

БЕРЛИН, 8 апрель. (ТАСС). Прибалтике машара кIира кийчдаран чакхдаккхарам йолча комитета заседани хилар укхаза селхан комитета председатела, ГДР Министрий Совета председатела В. Штофа къамаьл а деш.

Цо аьлар, боннски милитаристаш атомни герз шоай кара эца безам болаши шоллагIча дуней тIема результаташ хувца лерхIаши хилар Европа халкъий машареи кхерамзлени гIулакха боккха кхерам ба. Духхьал Бонна цу реваншистски политикаца ювзаенна я, аьлар В. Штофа, Малхбузен Берлине, ФРГ территоре доазонел арахьа тахан хьайийла малхбузенгермански бундестага провокационни заседани.

Машар Iалашбар дукхьа, аьлар В. Штофа, хьалда гIулакхаш чакхдаханза даргдац кхоххам кIаьдбарам шинна а германски паччахьалкхенна юкъера гIулакхаш тоадарам.

Бундестага бокъо йоацаш Малхбузен Берлине заседани яр, аьлар цо, вIаши юкъера гIулакхаш иштта тоаде гIертарца тардала йиш йолаш а дац, дунен халкъашта юкъера бокъонаш чIоагIа телхаелга а да. Из ГДР-аи цун лоалахоштеи тIаерзаяьча боннски реванша провокационни политика хьахьоккхар да. ХIаьта оаха хьалда дIахойт малхбузенгермански правительствага цу провокационни гIулакхех хила тарлуча тIехьенах боагIа беррига бехктоккхам цунна тIабужаш хилар.

ДЕМОНСТРАТИВНИ ГIУЛАКХАШ

МАЛХБУЗЕН БЕРЛИН, 8 апрель. (ТАСС). Массехк боннски министраца цхьана селхан укхаза хьайийлача малхбузенгермански бундестага заседане дакъа лаца аьнна укхаза венача ФРГ канцлера Эрхарда цхьанне а хам ца беччох чакхъяьккхар укхаза ФРГ правительства заседани.

Бокъо йоацаш да боннски канцлера леладу уж гIулакхаш, хIана аьлча Малхбузен Берлин Малхбузен Германе доалахьа а яц, цудухьа цу мехка правительства заседанеш ю моттиг хила йиш йолаш а яц.

КОНГО ПОВСТАНЦАША ЕТТА ХIАМАШ

БРАЗЗАВИЛЬ, 8 апрель. (ТАСС). Конголезски повстанций партизански отрядаша хIамаш етт Конго малхбоалехьеи къилбаседа-малхбоалехьеи латаш йолча кIайча наемникий отрядашта. Цу хьакъехьа дувц укхаза кепа теха араьккхача Конго мукъаьлкхара Къаман Совета коммюнике тIа.

Город Бендера хьа а лаьца, Альбертвила тIаболхаш латт конголезски патриоташ. Цар тIахьожам лоаттабеш я Аба, Фарадже, Ватса яхача городашта юкъе яда ерига районаш.

Доазол дехьара

АНГЛЕ ОБОРОНА МИНИСТРА ЗАЯВЛЕНИ

ЛОНДОН, 8 апрель. (ТАСС). Самардийнахьа палате заявлени йир Англе оборона министра Хиле «TSR-2» яха бомбардировщик хьаяра проект хьатIа ца эца аьнна правительства решени яь хиларах. Цу решене маIан да, аьлар Хиле, самолет хьае английски экономика низ кхоачарг ца хилар.

ТIема кхоачамгеи фецарча тIема пизашкеи ше дIаухийтар кIезигде дага я правительство яха маIан долаш вIалла а яц Хиле яь заявлени. Укхаза йоах, правительства керттера лерхIар фуд аьлча, из да, Америкера даррегIча маьхах тIема самолеташ эца из гIертилга. Хиле хоам бир, «правительство «F-111» яхача американски самолетий бIарччача партеца заказ деш а я. хIаьта иштта кходаь ахча керда проекташ оттаярга дахийта безам болаш а я, аьнна. Авиапромышленникий сатедар дукхьа, министра дош делар Америкера ийю самолеташ английски оборудованеца кийчъяра хьакъехьарча дешага хьожаргва аьнна.

Правительства яь решени чIоагIа Iаткъаргья болхлошта-авиастроителашта болх хилийтара гIулакха. Хиле мукIарло дир, балха моттигаш хувца езаргйолча 20 эзар сага цунах бала хургхилара.

ВЬЕТНАМА ДАЙ-МЕХКА ФРОНТА ЦК ПЛЕНУМ

ХАНОЙ, 8 апрель. (ТАСС). 5-чеи 6-чеи апреле Ханое Вьетнама Дай-мехка тIема фронта Центральни Комитета IX-гIа шерра пленум хилар. «Нян зан» яхача газето тахан беча хоамах, пленумо ладийгIар фронта ЦК Президиума политически доклада, 1965 шера шо бергболча балха керттера лостамаш белгалдаьхар.

Пленумо лаьрхIар наха юкъе беш бола политически идеологически болх чIоагIбе, «хIаране шинннена нийсса болх бу» яха болам ихы а шерагIа боаржабе, къилбаседавьетнамски халкъа ерига моральнии материальнии ресурсаш. Къулбехьен Вьетнамерча революцена тIа-тIа дукхагIа эшараши цо саггота дIадехараши теркал а деш, къаман оборона чIоагIъяра оарцагIъяха.

Къулбехьен Вьетнам мукъайоакхаргхиларахи даьхе вIашагIтохаргхиларахи бокъонца дог тийша ше хилар дувцаш йола телеграмма яхьийтар пленумо Къулбехьен Вьетнам мукъаякхара Къаман фронта ЦК-ага.

ДРВ правительства состава юкъе хинна хувцамаш

ХАНОЙ, 8 апрель. (ТАСС). ДРВ Къаман собране Массазарча комитета аргIанара заседани хилар укхаза. «Нян зан» яхача газето беча хоамах, массехк решени тIанийцар Массазарча комитето паччахьалкхен совето еннача предложенех. Белгала аьлча, цига лаьрхIар премьер-министра заместитела Нгуен Зуи Чинь шоллагIа гIулакх лаьрхIа кхыча мехкашцарча гIулакхий министралла хьожаве а могаш воацаш хиларах Суан Тхюи кхыча мехкашцарча гIулакхий министра декхарех мукъавалийта а. Хоанг Ань юрта боахама министралла хьожаваьв, Нгуен Кон — паччахьалкхен планови комитета председателалла. Чан Хыу Зык — премьер-министра канцеляре министралла, Данг Вьет Тяу финансай министралла.

КЕРДА ПРОВОКАЦИ

КАИР, 8 апрель. (ТАСС). Сафа яхача районе (Аравийски ахгIайрен къулбехьенгахьара оагIув) латтача английски бIунаша шоай агрессивни гIулакхаш юха а дIадоладаьд Йеменацарча доазон тIа, аьлар йеменски военни командоване викало.

Цу хьакъехьа хоам а беш. МЕН агентства корреспонденто Йемена столицера хьахойт, йеменски позицешта английски бIунаша кхозза топаш чутеха хилар. Цхьа сахьат совгIа ха яьккхар топаш вIашка етташ.

Английски бIунаша Йеменски Iарбий Республика доазонна йистерча районашта дукхьала цахаддаш леIаю провокацеш дIахо йIаьхъяр морг да агрессе из керда акт.

ЦIаьхха а оакхарий хьисапера дов

НЬЮ-ЙОРК, 8 апрель. (ТАСС). США 7-ча флота кемаш тIа латтача массехк итташ йолча американски истребителаша - бомбардировщикаша цIаьхха а дов даьд Вьетнама Демократически Республикана дукхьала. АП агентства корреспонденто Сайгонера беча хоамах, самолеташа ДРВ территорена чутехай «20 тонни напалмаи ракетийи».

ПАКИСТАН. Инд яхача хина малхбузехьарча берда йистера Мохенджо-даро яха город къаьнача Египтеи Месопотамеи ханарча йоккхача паччахьалкхен столица хиннай. Города територе тIа хIанз оахкаш, къаьнара хIамаш лохаш балхаш ду. Iилмахоша яхачох цига ворхIнел кIезигагIа доацаш культурни тIоанаш да. 12 метрга кхаччалца хIана дац аьнна кIоарга Iочудоахк уж тIоанаш.

Сурта тIа: Мохенджодарера аьхка мукъаяьккха моттиг.

В. Полонске сурт.
ТАСС фотохроника.

ТОАБЕ ХАЛКЪА УНИВЕРСИТЕТИЙ БОЛХ

Укх тIеххьарча хана парте идеологически балха тIа лоархIамера моттиг дIалаьцай культура халкъа университеташа. Культура университеташ шерра вIашагIйоххаро тешал ду шоай сакхетам лакхбара, Iилмана, техникана, литературана, искусствана карагIдаьннараш довзара, парте политика, мехка чуреи халкъашта юкъереи вахар кIоаргагIа довзара бола болхлой, колхозхой, интеллигенце безам ди тIехьа совбулаш хилара.

Халкъа университетий практике занятей керттера форма я лекцеш.

Iилмахоша, литератураи искусстваи деятелаша, хьехархоша, лораша, инженераша, юристаша, производства новатораша университеташка шоаш лекцеш ешаш камаьрша дIалу наха шоашта ховш дар.

Профтехобразоване управлене педагогически кхетам балара университете каст-каста лекцеш еш педагогически мехкдаьттаи институтий хьехархоша.

Университетерча занятеш педагогически говзала эшаш бола кхетам лу воспитателаштеи профтехучилищай кхыча болхлоштеи. Предмет кIоаргагIа Iомадараи, шоаш болх бергболаш дола гIулакх дикагIа хараи ладувгIараштa новкъостал деш йола семинарски, практически занятеш хул цига. Дешара курс чакхъяьлча экзамен дIаеннача хIара ладувгIархочоа университет йистеяккхарах дола удостоверени лу.

Хетаргахьа, цкъа мо дуккхазза а лехкебовла хургба цхьабола судий членаш судебни практика цхьадолча дешаех шоаш ца кхетарах. Иштта цу гIулакха шоай кхетам лакхбе йиш я Нохч-ГIалгIай АССР-а Лакхехьарча сула университете.

Цу университете ухараша латийгIар пайданерча лекцешка: Р. А. Макарычевас «КПСС Программеи социалистически законносташ дIахо чIоагIдара декхараши», КПСС ЦК-а ВПШ доцента Каргальцевас — «Партех бола марксистско-ленински хьехами КПСС из Программа тIа дегIабоалабари». Бурмистрова — «Граждански гIулакхаш судо тахкарах», Албастова — «ДIаяхача замах юхедисаращца лоаттабу уголовно-бакъахьара къовсам».

Вай замах — Iилмеи техникеи сихха дегIаухача замах законах доагIаш да инженерий уйлашца карагIдувлача кердача гIулакхашка кхача гIерта нах ди тIехьа дукхагIа хулаш хилар.

Ленина цIерахча ДК культура университете 8 факультет я. Занятеш дика дIахьу Iилмаи техникаи факультете. Занятешка темага хьежжа кинофильмаш гойт, хIаьта изобразительни отделене факультета занятеш хул музее, художественни мастерске.

Массехк шу да Наурски яхача станицерча ДК литератураи искусстваи университет болх беш йола. Университето ладувгIархошта довзийт советски театр. Укхаза хул Грознерча театрий артисташ, писателаш. Цар къамаьлаш ду шоай произведенеех, дIахорча планех.

Практико хьахьокх, тайп-тайпарча формаех пайда а эцаш занятеш еш хилча, уж чулоацам болаши кхетам чу юсаши хулга, занятеш дIаяхьара лакхагIа говзал йола кадраш юкъеозаш хилча, царна партийнии, профсоюзнии, комсомольскии, кхыча общественнии организацешкара гIо-новкъостал хилча халкъа университетех маярра халкъа дешара заведенеш хулаш хилар.

ХIаьта Шалински, Сунженски, Пожай-Юртовски, Советски районашка йоаржаяьяц къахьегамхой идеологически боарам лакхбеш йола из башха-дика форма.

1964-ча шера октябргара дена 1965-шера июлага кхаччалца хургдолаш ла «Знание» яхача Еррнгсоюзни общества, ВЦСПС, СССР-а культура Министерства, ВЛКСМ ЦК-а, иштта кхыча организацеша дIадоладаь халкъа университетий Ерригсоюзни общественни хьажар.

Халкъа университетий Ерригсоюзни общественни хьажара хьакъехьарча Положене тIа белгал ма даккхара, хьажара керттерча декхарех цаI да занятей дикагIа йола формаши методаши юкъекхувлар, темага а чулоацамга а хьежжа лекцейи, кхыча занятейи. Iилманеи идейно-теоретически боарам лакхбелга, университетий болх айхха вахарцеи коммунизм хьалъяра хьалда долча декхарашцеи бувзар Iалашделга.

Шеко яц, республика халкъа университеташа уж деррига декхараш толамца кхоачашдергхиларах.

М. КЕРИМОВ,
«Знание яхача Общества республикански организаце инструктор-методист.

Сийлени деналерен никъ дIабихьаб Сийлахь-боккха Даьхен тIом лаьттача шерашка 46-ча Тамански кхалнаьха авиационни бийсанарча бомбардировщикий полко. Цун тIема байракхаш тIа къегаш я ЦIеча Байракха, III-ча степена Суворова орденаш. 23 эзар хIана яц аьнна тIема вылет яьй цу полка летчицаша, хIаьта моастагIчун дукха тIема гIирсаши, техникеи, бIуи хIалак а баьб цар.

23 кхалсага-летчицана Советски Союза Турпал яха цIи еннай, дукханешта орденаши медалаши еннай.

Шн-ший тайпара нийсделар денал долча летчиций машарера вахар: царех дуккха бараша чакхъяьхар лакхехьара дешара заведенеш, педагогаш, Iилман болхлой, партийни болхлой хилар.

800 тIема вылет яьча, Советски Союза Турпала цIи еннача, эскадрилье штурмана гварде лейтенанта Евдокия Борисовна Паськос тIом чакхбаьнначул тIехьагIа Московски паччахьалкхен университет йистеьккхар. ХIанз Баумана цIерахча Московски лакхехьарча технически училища лакхерча математика кафедра йоккхагIйола преподаватель я Е. Б. Пасько.

Сурта тIа: Советски Союза Турпал Е. Б. Пасько студенташца занятн еш я.

И. Савинай сурт.
ТАСС фотохроника.

Спорт

ШОЛЛАГIА ТУР

Диъ дийнахьа салеIачул тIехьагIа мехка чемпионата шоллагIча группа дакъа лоацараш цIаьхха а 7-ча апреле кхаьрача дийнахьа футбольни майдан тIа баьлар шоллагIча тура матчаш ловзаяр дукхьа.

ЕРАШ Я ЦАР РЕЗУЛЬТАТАШ:

Хьалхара подгруппа. «Молдова» (Кишинев) — «Волга» (Горький) — 0:0, «Локомотив» (Винница) — «Шахтер» (Караганда) — 1:1, «Локомотив» (Тбилиси) — «Локомотив» (Челябинск) — 0:2, «Энергетик» (Душанбе) — «Труд» (Воронеж) — 0:0, «Строитель» (Ашхабад — «Спартак» (Гомель) — 0:0, «Трактор» (Волгоград) — «Авангард» (Харьков) — 2:1, «Металлург» (Запорожье) — «Текстильщик» (Иваново) — 0:0.

ШоллагIа подгруппа. «Алга» (Фрунзе) — «Даугава» (Рига) — 0:0, «Политотдел» (Ташкентски обл.) — «Динамо» (Таллин) — 0:2, «Кубань» (Краснодар) — «Жальгирис» (Вильнюс) — 2:0, «Заря» (Луганск) — СКА (Новосибирск) — 2:0, «Карпаты» (Львов) — «Динамо» (Ленинград) — 1:0, «Днепр» (Днепропетровск) — «Шинник» (Ярославль) — 2:1, «Арарат» (Ереван) — «Волга» (Калинин) — 0:1.

(ТАСС).

ВОЛЕЙБОЛ

Город Смоленске Российски «Спартака» чемпионат дIахьош я кагийча наьха волейбольни командаш. Цига дакъа лоацаш я Грозненски «Спартак» а.

Дика ловз грозненцаш. Смоленскерча командаца ловзаш, счет 3 : 0 йолаш котъяьлар вай команда.

Саккъердаме дар Новосибирскерча командаца грозненций хинна вIашагIкхетар. Вай «Спартак» кот а йоалаш (счет 3 : 2) чакхдаьлар ловзар.

О. НИКОЛАЕВ.

Керда книжкаш

Укх деношка Нохч-ГIалгIай историе, метта, литература Iилматохкама институто эрсий меттала арахийцад нахски языкознане дешаех йолча статьяйи материалийи сборник.

Цунна юкъедахад Iилмахой А. Мациева «Нохчий метта чIаьбарлой диалект», А. С. Чикобавай «Картвельски метташ», А. Г. Магомадова «Нохч-гIалгIай лексика вIаши нийсъеш Iамоярах йола материалаш» яха балхаш.

Нохчийи гIалгIайи метташ Iилманца тохкаш даь йоазош да уж.

Из дешараштa безаме хургда вайнаьха метташ тохкача Iилмахошта а уж хьехаш болча хьехархошта а.

Т. ЮСУПОВ.

КIалтохаргах латаш

Укх деношка «Трудовые резервы» яхача спортивни общества зале классически ший лоIамерчеи кIалтохаргах латаш Нохч-ГIалгIай АССР-е хьалхара моттиг яккхара яхь хилар командашта юкъе.

Къовсам лоаттабеш дукхача обществай командаш яр, масала, «Спартак», «Буревестник», «Труд», «Динамо», кхыяраш. ЦхьоалагIеи, шоллагIеи разряд йола 192 спортсмен вар яхье дакъа лоацаш. Дозалга диллача ший лоIамерча кIалтохаргах латаш цIаккха ца эшаш котваьлар С. Абдулаев («Трудовые резервы»).

ЧIоагIа сакъердаме дар № 13 йолча школа дешархочун Х. Абдурзаковнеи цхьоалагIа разряд йолча У. Батышевнеи («Динамо») юкъе хинна латар. Яхьага шаккхе а дика кийчвеннавар. Котваьлар У. Батышев. Республика чемпиона цIи елар цунна. Республика чемпион хилар массарел котваьнна Наьсарен районера Б. Сортаев. Дика чакхдаьхар масса вIашагIкхетараш РСФСР-а къулбехьен зона соахка призер хиннача Саясановски юкъерча школа дешархочо Булуев Аюба. Хьалхара моттиг яьккхар цо.

Командни зачетага диллача хьалхарча моттиге я «Трудовые резервы» яхача общества команда, шоллагIча моттиге Урус-Мартана района командa, кхоалагIча динамовцаш ба.

Сакъердаме дар классически кIалтохаргах латар а. Республика чемпионаш хилар В. Волошин («Спартак»), Урус-Мартана районера М. Усамов. Мехкдаьтта техникума студентаца Б. Братухинца латаш хинна РСФСР-а чемпион вола медучилища студент А. Примаков котваьлар.

Классически ший лоIамерчеи кIалтохаргах латаш хиннача яхье гучадаьлар кагирхошта юкъе дукха из спорт езараш болга, царна техника дика йовзалга.

К. МУСАЕВ,
СССР-а спорта мастер.

БИЪ БЕТТА ПЛАН ТIЕХКХОАЧАШЪЕРГЬЯ

Квартала планал совгIа 750 метр бурув техад Хаян-Кертерча Старогрозненски контора бурув деттараша. Кварталах деррига теха бурув 3728 метр я.

Социалистически яхье хьалха латт Попов Михаила, Краморов Гаврила кулгалду бурув детта бригадаш, иштта дика болх беш я Хаян-Керте № 42 йолча скважина бурув тохаш йола мастера Попов Михаила кулгалду бригада а. Цига тоха деза бурув 4500 метр я, хIанзлехьа техар 1600 метр я, из хул планал дуккха дукхагIа.

Биъ бетта план ханал хьалха кхоачашъяра хьинар кхо ца деш къахьегаш ба бурув деттараш.

А. ТИЩЕНКО,
«Старогрознефта» НПУ прораб.

ШАХМАТАШ

Республикански Совета «Спартак» яхача общества шахматех ловзаш хинна яхь йистеьннай. Цу турнире дакъа лоацаш хилар низ бола спорта мастераш, мастералла кандидаташ, цхьоалагIа разряд яраш.

Массарел котваьлар СССР-а спорта мастер вола Дорошкевич (Труд). ЦхьоалагIа разряд йола В. Соломко (Спартак) мастералла-кандидат хилар.

О. НИКОЛАЕВ.

Редактор М. К. ЛЬЯНОВ.

ЛадувгIа

РАДИО: 6.30 — Арений къахьегамхошта йола передача (гIалгIай меттала). 6.45 — Ашараш. 7.10 — «Грозненский рабочийн» «Комсомольское племян» газетий обзор. 8.15 — «Сердало» газета оагIонаш тIара. 8.25 — «Магомаев Муслима иллеш оал» яха концерт. 8.45 — «Къона тIехье» яха передача (нохчий меттала). 16.05 — «Цар гIо ду мехкдаьттахошта» яха промышленноста болхлошта передача (гIалгIай меттала). 16.30 — Керда хоамаш (эрсий меттала). 16.45 — Керда хоамаш (нохчий меттала). 17.00 — «Кавказа зIанараш» яха радиожурнал. 18.00 — Москвера трансляци. 19.00 — «Ленини Нохч-ГIалгIайчен» яха беседа (эрсий меттала). 19.40 — Концерт.

Хьажа

ТЕЛЕВИДЕНИ: 18.25 — Дунен халкъашта юкъе латтача гIулакхий хьакъехьа къамаьл. 18.55 — В. И. Ленин ваь 95 шу дизарга. «Ленина даьхене» яха бакъдолчоа тIера хьайица фильм. 19.15 — Советски илле исторе тIара. 19.50 — «Лохилга дIахо хьош да» яха бакъдолчоа тIера хьайица фильм. 20.10 — Бераштa дола фильм. 20.30 — Доацаметражни фильм. 21.25 — «Хьалхара троллейбус» яха художественни фильм.

РЕДАКЦЕ АДРЕС: г. Грозный ЦIеча фронтовикий улица, 15. Телефонаш: редактора — 2-41-23; редактора зам. — 2-07-01; бехктохкама секретара — 2-45-48; партийни вахарен, промышленни, юртбоахамен, письмойи отделий — 2-25-72; корректорске — 2-09-20.

АДРЕС РЕДАКЦИИ: г. Грозный ул. Красных фронтовиков, 15. Телефоны: редактора — 2-41-23; зам. редактора — 2-07-01; ответственного секретаря — 2-45-48; отделов партийной жизни, промышленного, сельскохозяйственного и писем — 2-25-72; корректорской — 2-09-20.

«Грозненский рабочий» издательства типографи. Революце проспект 7/84.

Типография из-ва «Грозненский рабочий» Проспект Революции 7/84.

Сага ашара говзанч

Письмо бетта тIа яздаьр алхха цхьа дош мара дац: Киев. ХIаьта тIехьашкахьарча оагIорахьа яздаь укх тайпара йоазув да: «Хьамсара почтера болхлой! Аз геттара чIоагIа дехар ду Шуга, сай письмо шигъухаш болча наха дарбаш деча лорага оаш дIакхачийтар. Сона цун тайпан цIи а хац е адрес а довзац, цхьабакъда, ер письмо цунга дIакхачар сона боккха лоархIам болаш да».

Цу тайпара письмош дукха да. Уж дерригаш а кхача деззача дIакхоач: Центральни почтамте довзаш да цIи хезза волча киевски фониатора медицински Iилмай кандидата профессора Исаака Деражне адрес. Советски Союзерча дукххача городашкара язду цунга.

Профессор вицлац цо дарбаш даь берзабаьча наха а. Хьаддача хана цар цунга хоамаш ду даьча дарбах хиннар фуд хойташ «Деррига а тIехдика да!», «Къамаьл цхьаккха а лертIара даьнна хIама доацаш шаьра да», «Айпах цхьаккха хIама дац» — иштта да нонагIча хьале паргара уха каьхаташ.

...Киевски цхьан школа бархлагIча классерча дешархочун Володе З. гIар хувцаяла яьлар. Цхьабакъда, цун гIар хувцаялар цун ханарча кIаьнкий хувцалучча тайпара доацаш, цхьа ший тайпара дар — Володе гIар «къонахчун яр санна», сом а ца луш, геттара чIоагIа йиткъелар. КIираш, бетташ дIаухар. Цунна тIехь-тIехьа халагIа хулар къамаьл де.

Профессор Деражне волча, Октябрьски революце цIерахча Киевски больница логофониатрически кабинете дIахьожавир Володя. Юхейиса йолаш я цун хьалхарча занятe запись. Йиткъигача, низткъа мара хьахозаш йоацача гIараца дагардеш ва Володя.

ТIаккха профессора Деражне хьаэц фонендоскопа тара а йолаш йола зIамига прибор. Володена ларгашка дIачуйохк резинови шедилгаш, болх бе йолайолийт электропровод. Володе тIаккха юха а дагарду, цхьабакъда, хIанз цун гIар къаьсттача кхыча тайпара я: лоха, сома.

Массехк цу тайпара заняти яьчул тIехьагIа кхувш боагIача кагийча наьха хуллача тайпара, лерттIа гIар а йолаш къамаьл де ваьлар Володя.

Володя З. эшшаш дола дарба даь йистеваьннав. ХIаьта театральни искусства Киевски института студентка-заочница алхха дIа мара йолаеннаяц дарба дайта. Шу хьалха гIар, йиш талхар цун.

— Эггара хьалха со профессор Деражне волча еначa хана, — яхаш дувц цо, — со кхыметтел цунга моаршал-денал хатта а могаш яцар. ВIалла оазах хIама а доацаш, йиш хьаьлаяр. Эггара хьалхарча дийнахье а дарбай сеанс тIаийцар аз, къамаьл де сайна аттагIа хилар хоаделар сона. ГIар мукъа яьлар са. Профессорга Деражнега письмошца каст-каста хаттараш ду: цIаккха а хургвий-хьогI со е хургйий-хьогI со юха а илли ала йиш йолаш?

— Хаттар деш вола саг ше дукхьала воацаш хилча хала да цу хаттара жоп дала, — йоах цо. — Цхьабакъда, иллиалархошта дарбаш а даь, илли ала йиш йолаш аз уж берзабаь моттигаш кIезига-м яц.

Советски Союзе гIолла гастролаш еш из йолча хана гIоръяьнна йолча перуански иллиалархочунца Има Сумакаца хинна хIама дийцар цо.

Цун хьалхарча концерте хинна, цу иллиалархочун Iалаьмате хозача муамга ладийгIа киевлянаш кхыметтел теше а тамаш яр селхан а тIехьа, илли ала меттел, къамаьл де а йиш йоацаш из яр аьлча.

Ше Киеве хьакхаьчача дийнахьа йиш а хьала йисар Има Сумак. Геттара хала лазар дар из цунах кхийттар. Нагахьа санна профессора Деражне цунна новкъостал даь деппаре цунах фу хургдар ала хала да. Корректофон а йолаш (из цIи йолаш я из цун башха-дика прибор) хадданза диъ сахьата занятеш йир цунца профессора, хIаьта иллиалархочун йиш массаза а ше хиннача тайпара мукъа а яьлар.

* * *

Наьха, къаьстта а кхувш доагIача маIача берий къамаьлеи иллеи аппарат талхара цхьадола тайпаш де дарба доацаш лерхIар хьалхагIа. Из проблема Iомаяра, цу лазараштa дарбаш дара хетадаьд ший вахар профессора Деражне.

Сенца дувзаденна да къамаьл хийцца шаьра хилари гIар-йиш цIена хиларн? Са нийса дахарцеи гIар хьахулийта хоттамаш эшшача тайпара вIашкакхоачаш хиларцеи дувзаденна да из.

ГIар хьахулийта къамаргара хоттамаш кхачача юкъагIа цар структура хувцалу, хIаьта нагахьа санна цу хана кхувш доагIача бера ангина хуле, цунна геттара хала хул къамаьл де. ТIаккха из мамогга шортигагIа, гIар йиткъигагIа йолаш де гIерт ше деш дола къамаьл. Из рефлекс дIачIоагI а яле, цкъаза вIалла дIа а ца йоалаш даиман юсаш хул. Садоахилга лертIара доал, кхоачам боллаш вIашкакхачац къамарга гIар хьахулийташ дола хоттамаш.

Иштта из хул къамаьла аппарата дуккха а кхы тайпа лазараш хиннача хана а, къаьстта а нервни лазараш хилча, цу лазарех хьахул шигухилга, гIар цIенъенна йоацаш дIаялга йиш халилга.

Цу тайпарча унахошта ше хьаьча прибора — корректофона новкъосталца дарбаш ду профессора Деражне. Гергача эбонитови кIопилга чу йоал оаза механизм. Цо хьаю гаьнара хьахозача самолета деча таташта тара а хеталуш йола лохерча частота оаз. Мелла тамаш йолаш хеталуш из дале а, духхьала а из гIар-тата да дарба дер.

Мишта хул из?

Лергий нIаний хазара нервай йовхьигаш хьалхьоаю оазо. Из хьалхьар садоахилга нийсдеш болча пролонговати хьаь чу дода, цо йохаю хьалхагIа дIачIоагIъенна рефлекс. Садоахилга хьинаре, тайжа, вешта аьлча нийса хул. Арахьара хьахозаш йола оазаш йихьа ца Iеш, къамаьл деш волчун ший гIар а къайлахьо корректофона гIаро. Ший лер дIа а па хозаш, цо къамаьл боарраме ду. Юха а дIачIоагIлу рефлекс, цхьабакъда, хIанз дIачIоагIлуш яр нийсача къамаьла рефлекс я. Массе хана хургйолаш, даиман дIачIоагIлу из.

Лазар хала хиннача хана шинкхаь кIира дIаьхлу деш дола дарба, хIаьта цкъаза-м цхьа-ши сеанс дарба дешшехьа а бокъонца мукъайоал сага йиш.

Къамаьлеи иллеи аппарата тайптайпарча талхара Деражне корректофона новкъосталца дарбаш дара метод дIа а ийца лелаеш я дунен тIарча дуккхача мехкашка: Бельге, Болгаре, Австре, Польше, Франце, Америке, Англе.

Эвелина ВИНОГРАДОВА,
АПН корреспондент.

СФ05226. Заказ № 2141.